

ОБРАЗОВНИ ПРОФИЛ: ТУРИСТИЧКИ ТЕХНИЧАР

ПРЕДМЕТ: ФИНАНСИЈСКО ПОСЛОВАЊЕ

РАЗРЕД: ТРЕЋИ

ОДЕЉЕЊЕ: III₆

НАСТАВНИК: АНЂЕЛИЋ ЗОРИЦА

ПРВИ МОДУЛ

УВОД У ФИНАНСИЈЕ

1. Појам, значај, задаци финансија

Финансије се посматрају као историјска категорија јер су настале на одређеном степену развоја људског друштва, када је настала РОБА, затим НОВАЦ и делује ЗАКОН ВРЕДНОСТИ. Финансије се дефинишу као НОВЧАНА СТРАНА ЕКОНОМСКИХ ТОКОВА ДРУШТВЕНЕ РЕПРОДУКЦИЈЕ. Под финансијама подразумевамо новчану страну сваког посла, тј. прибављање, употребу и враћање новчаних средстава потребних за пословање. Финансије представљају и научну дисциплину.

Финансије се не могу поистоветити са новцем. Оне представљају шири појам, али се може рећи да се баве свим проблемима везаним за новац (финансирање – прибављање новчаних средстава, инвестирање-улагање новчаних средстава, управљање финансијама-финансијски менаџмент, буџетирање, регулисање количине новца у оптицају, кредитирање, камате). У центру финансијских активности је новац, јер пословање почиње новцем којим се купују фактори производње, а циљ пословања такође има новчани карактер, а то је добит, односно профит (Н-Р-П-Р₁-Н₁).

Наука је врло рано почела да проучава новац и проблеме новчаних токова и новчаних односа. Прво научно изучавање новца имамо у оквиру Политичке економије, из које се почетком девентаестог века издваја, односно осамостаљује нова економска научна дисциплина – Финансије. Финансије су научна дисциплина која проучава појаве, односе и институције, методе и процесе прикупљања, расподеле и трошења новчаних средстава, као и управљање тим средствима.

Данас не можемо са сигурношћу утврдити порекло речи финансије. Једна група теоретичара сматра да воде порекло од латинске речи „finis“ са значењем - крај, што се обично односило на завршетак неког правног спора који је пратио новчани износ који се том приликом морао платити. Друга група теоретичара сматра да реч финансије потиче од латинске речи „finantio“ која означава плаћање.

Финансијски односи се свакодневно успостављају између различитих економских субјеката. Основ за настанак финансијских односа су: купопродаја робе, позајмљивање средстава - узимање кредита, улагање – инвестирање, плаћање пореза и доприноса и др. Можемо разликовати интерне финансијске односе који настају унутар самог предузећа, и екстерне финансијске односе који настају између предузећа и окружења: других предузећа (купаца, добављача), банака, осигуравајућих кућа, државе и др.

Садржај науке о финансијама чине:

- финансијски токови,
- финансијски односи и
- финансијске институције (нпр: Народна банка Србије - НБС).

Постоји неколико функција финансија:

- алокативна – подразумева размештај производних фактора (предмети рада, средства за рад, радна снага),
- редистрибутивна – представља прераспделу националног дохотка (лична потрошња и акумулација),
- стабилизациона – употреба мера и инструмената финансијске политике ради постизања стабилности цена, запосалености и уравнотежености платног биланса (упоредни преглед прилива и одлива новчаних средстава у једној земљи у периоду од годину дана),
- развојна – усмеравање новчаних токова ради подстицања локалног, регионалног, секторског развоја.

Наука о финансијама обухвата следећа дисциплине:

- Монетарне финансије,
- Јавне финансије и фискална политика,
- Банкарство,
- Осигурање,
- Пословне (микро) финансије,
- Међународне финансије.

Све ове дисциплине су међусобно повезане и није могуће остварити успешно функционисање једног сегмента без успешног функционисања свих осталих сегмената финансијског система.

2. Дисциплине у оквиру науке о финансијама

2.1 Монетарне финансије

Монетарна економија објашњава улогу новца у детерминисању (одређивању) токова привредне активности. Под утицајем новца на привредна кретања подразумева се пре свега утицај новца на инфлацију и каматне стопе, а потом и на инвестиције, производњу, запосленост, потрошњу и др. Монетарна економија је повезана са емитовањем новца. Предмет проучавања монетарне економије је: монетарни систем и монетарна политика.

Монетарни систем је скуп начела, метода, мера, инструмената и институција којима се креира (ствара) и повлачи новац и регулишу монетарни токови у друштвеној репродукцији. Монетарна политика је скуп правила прописа, мера и инструмената којима се регулише обим и структура новчане масе, односно количина новца у оптицају. Институција одговорна за емитовање новца и вођење монетарне политике је централна банка (код нас Народна банка Србије). Монетарна политика је део економске политике коју креира централна банка у сарадњи са владом, а за њено спровођење одговорна је централна банка.

Монетарна политика је уз фискалну политику једна од две најважније економске политике. Монетарна политика треба да обезбеди да у оптицају буде оптимална количина новца. Превелика количина новца може водити инфлацији, а недовољна количина рецесији. Да би монетарна политика била успешна неопходно је да централна банка буде независна, јер у противном може подлећи притиску владе да изврши додатну емисију новца, која може водити инфлацији.

Данас се сматра да је основни циљ монетарне политике ценовна стабилност. То не значи да су централне банке незаинтересоване за друге економске варијабле попут запослености и производње, али данас је преовлађујуће мишљење да највећи допринос овим варијаблама могу дати преко обезбеђења ценовне стабилности.

2.2 Јавне финансије

Функционисање савремене државе подразумева извршавање бројних обавеза базираних на законима и другим прописима, односно обезбеђење функционисања законодавне, извршне и судске власти. Да би се то остварило потребно је

обезбедити финансијска средства. Научна дисциплина која проучава процесе прикупљања јавних прихода, њихову расподелу и употребу су јавне финансије. Дакле, јавне финансије су најуже повезане са постојањем државе и посебно са постојањем новца. Преко јавних финансија држава спроводи фискалну политику. Фискална политика представља део економске политике која преко управљања јавним приходима и јавним расходима тежи остварењу одређених макроекономских и микроекономских циљева. Тако фискална политика може утицати на ниво производње, запослености, цена, платни биланс, прерасподелу дохотка и богатства, промену структуре производње и др.

Јавне финансије имају две стране: приходну и расходну. Приходи државе су: порези, акцизе, таксе, царине, доприноси и др. Када држава прикупи јавне приходе они се прерасподељују за различите намене (јавне расходе): војску, полицију, судство, образовање, државну администрацију, науку, културу, социјалну помоћ и др. Сви јавни приходи и расходи се планирају буџетом. Буџет се најједноставније може дефинисати као годишњи план јавних прихода и јавних расхода. Уколико су јавни приходи једнаки јавним расходима буџет је уравнотежен. Уколико су јавни расходи већи од јавних прихода постоји буџетски дефицит, а уколико су јавни приходи већи од јавних расхода постоји буџетски суфицит. До буџетског дефицита може доћи било због мањег износа прикупљених јавних прихода у односу на планиране, било због веће потрошње у односу на планирану. С обзиром да се током времена мења величина друштвеног производа, износ јавних прихода и јавних расхода, дефицит/суфицит се стога најчешће приказује као проценат од бруто домаћег производа.

По правилу буџет крајем текуће године за наредну годину предлаже националном парламенту на усвајање: председник, влада или министар финансија. Најчешће се доноси у форми закона по посебној процедури. Усвојени буџет представља у основи предлог односно план, јер по правилу током године може доћи до неочекиваних промена и јавних прихода и јавних расхода. С обзиром да економије карактерише висок степен неизвесности није могуће тачно предвидети све токове. У случају већих одступања од предложеног буџета током године се врши ребаланс буџета, којим се усклађује буџет са стварним токовима јавних прихода и јавних расхода.

Међутим, у периодима када се појави буџетски дефицит јавља се дилема на који начин обезбедити његово покриће. Постоји више различитих облика покрића буџетског дефицита, али можемо констатовати да не постоји идеалан облик. Једна могућност је емисија обвезница. Следећа могућност је да се држава обрати централној бази за кредит. Међутим, у таквим условима повећана количина новца у оптицају ће највероватније довести до пораста стопе инфлације. Следећа могућност је да се држава задужи, што значи да се терет текуће потрошње

пребацује на будуће генерације. Као крајња могућност остаје продаја дела државне имовине. На овај начин се фактички трајно отуђује имовина ради покрића текуће прекомерне потрошње.

2.3 Банкарство

Банка је економски субјект, најчешће основан у форми акционарског друштва који се бави: прикупљањем штедње, давањем кредита, као и посредовањем у новчаном промету. Наука о банкарству се бави проучавањем функција и улоге банкарског система, начина организовања банкарског система, банкарским пословањем, а нарочито односима, процесима и пословним трансакцијама који се јављају по основу коришћења новца и кредита преко банака. Оно има задатак да испитује и прати општа економска кретања, која се испољавају функционисањем банака у банкарском систему.

Банкарски систем чине централна банка и остале банке – пословне банке. Централна банка је „емисиона“ банка јер само она врши примарну емисију новца. Назива се и „банком банака“ јер се пословне банке њој могу обраћати за кредите, као и „зајмодавац у крајњој инстанци“ јер може помоћи пословним банкама ако им је угрожена ликвидност. Не оснива се ради стицања профита, већ има један задатак, да регулише количину новца у оптицају, и тиме обезбеди ценовну стабилност.

Пословне банке се оснивају (најчешће као акционарска друштва) искључиво ради стицања профита. Имају две основне групе послова из којих проистиче њихов профит. Пасивни банкарски послови су послови мобилизације и концентрације слободних новчаних средстава. То су депозити које комитенти банке креирају и да би их банка мотивисала да свој новац држе на њеним рачунима, банка им плаћа камату која се зове пасивна камата. Друга група су активни банкарски послови који подразумевају банкарске пласмане, најчешће у облику кредита, чиме банка позајмљује комитентима новац и зато им наплаћује камату која се зове активна камата. Активна камата је увек већа од пасивне камате, па је разлика између њих профит који банка остварује. Одавде можемо закључити да је камата цена коришћења туђег новца.

2.4 Осигурање

Осигурање је наука која се бави проучавањем остварења ризика, економским последицама ризика, као и изучавањем начина за спречавање и минимизирање вероватноће појаве ризика. Осигурање је један облик управљања ризиком, првенствено усмерен на смањење финансијских губитака. Осигурање је пренос ризика са осигураника на осигуравајуће друштво, уз плаћање премије осигурања.

Сврха осигурања се састоји у пружању сигурности. Основна идеја која лежи иза осигурања је повезивање ризика великог броја економских субјеката у једно осигуравајуће друштво, јер закон вероватноће-закон великих бројева показује да се само релативно мали број неповољних догађаја оствари у једној години. На тај начин осигуравајућа друштва могу исплатити премије и остварити профит. Трошак тог малог броја догађаја може лако бити поднет од стране осигуравајућег друштва, које има велики број осигураника. На пример, појединци знају да је ризик пожара у њиховој кући мали, али га се боје зато што би последице биле веома неповољне. Стога су спремни да плате осигурање против пожара, које подразумева издвајање релативно малог износа новца месечно. Са друге стране осигуравајућа друштва примају уплату премија великог броја осигураника и знају да ће се пожар десити код само малог броја осигураника.

Осигурање постоји практично за све врсте неповољних догађаја за које време и место догађаја нису извесни, учесталост, односно стопа неповољног догађаја је предвидљива и губитак од догађаја мора бити знатан, али не и катастрофалан, како би осигуравајућа друштва и могла и имала интерес да организују осигурање. Постоје бројни типови осигурања. Најважнија подела је на:

- животно осигурање (осигурање живота, рентно, допунско осигурање уз осигурање живота, добровољно пензијско осигурање и друге врсте) и
- неживотно осигурање (осигурање од последица незгоде, осигурање моторних возила, осигурање имовине од пожара и других опасности, остала осигурања имовине, осигурање од одговорности због употребе моторних возила и др.).

2.5 Пословне финансије

Пословне финансије су микро дисциплина, јер се баве новчаним токовима и новчаним односима на нивоу предузећа. Оне се још често називају микрофинансије или корпоративне финансије. Озбиљније изучавање пословних финансија почиње крајем XIX-ог и почетком XX-ог века. Као самостална научна дисциплина, пословне финансије су повезане са великим бројем других научних дисциплина, као што су: финансијска статистика, финансијска математика, финансијско право, политичка економија, економика предузећа и рачуноводство. Највећи ниво повезаности постоји између пословних финансија и рачуноводства. Некада се проблематика пословних финансија изучавала у оквиру рачуноводства, али данас су то самосталне дисциплине.

Пословне финансије помажу предузећу да лакше решава проблеме који се јављају у вези прибављања, употебе и враћања финансијских средстава. Оне се баве

финансијским проблемима индивидуалних фирми. Пословне финансије остварују три функције:

- финансирање – прибављање финансијских средстава,
- инвестирање – улагање (пласирање) финансијских средстава и
- финансијски менаџмент – управљање новчанима средствима (одржавање ликвидности).

Недовољан износ готовине може угрозити извршење обавеза предузећа, нпр. може се јавити проблем измирења плата, обавеза према добављачима, пореза држави и др., али могуће је и да предузеће губи приход, јер не користи вишак сопствених средстава..

Могу се издвојити два приступа у изучавању пословних финансија:

- традиционални и
- савремени приступ.

Традиционални приступ је прва фаза развоја пословних финансија. Он се бави прикупљањем капитала из различитих извора. У средишту анализе су улагачи новца, инвеститори, који улажу у хартије од вредности (акције, обвезнице) па су и оне предмет изучавања, као и правила трговања на берзама, тј. правне норме које регулишу промет.

Савремени приступ се развија после другог светског рата. Овај приступ поред прикупљања капитала се бави и начином његове употребе. Посебан акценат је на финансијским одлукама предузећа које се односе на прибављање, пласирање и враћање средстава.

2.6 Међународне финансије

Међународне финансије представљају монетарни аспект међународне размене. Предмет изучавања су финансијски односи са иностранством: девизни курс, платни биланс, међународни платни промет, међународно кретање капитала, међународне финансијске организације (нпр:ММФ, Светска банка) и регионалне финансијске организације (нпр: Европска банка за развој).

Не постоји једна заједничка, светска валута која се користи у међународним плаћањима. Скоро свака држава има своју валуту, па за плаћања према иностранству треба купити конвертибилну валуту на организованом девизном тржишту. На девизном тржишту се формира девизни курс, који показује колико се

јединица домаће валуте треба заменити за јединицу стране валуте, дакле то је цена страног новца.

У оквиру међународних финансије разликујемо две области, односно два типа трансакција:

- трансакције које подразумевају кретање новца које је везано за кретање робе и
- трансакције које подразумевају кретање новца које није истовремено везано за кретање робе (трансфери), нпр: дознаке радника у иностранству, пензије лица која су радила у иностранству и сл.

ДРУГИ МОДУЛ

НОВАЦ

1. Појам, настанак и развој новца

На почетку цивилизације новца није било, а потребе за производима које неко није могао сам да произведе су се задовољавале тропом. Вредност робе изражавала се количином друге робе. Нпр. 1 секира = 1 овца. То значи да су улогу новца обављале различите врсте робе, попут стоке, крзна, жита, шкољки и др. Док је обим размене међу људима и домаћинствима био мали, тропа је била њен задовољавајући облик. Две стране код размене у облику тропе морају се најпре међусобно пронаћи, затим упоредити и валоризовати робе које размјењују, затим их разменити и носити назад размењену робу. Осим ношења, проблем је увек настајао код валоризације и дељивости робе. Требало је наине, одредити колико једна роба вреди у јединицама оне друге, а ако једна јединица једне робе не вреди исто као друга, онда је робу требало делити, или се размена није могла извршити (како делити овцу, ако два крзна вреде као једна трећина овце).

У таквим условима се јавља тежња да се пронађе једна **роба** путем које ће све друге врсте робе да изражавају своју вредност. Кључни проблем је представљала територијална ограниченост. Код народа који су се бавили сточарством стока је општи еквивалент (Кинези су користили ножеве, еским крзно и др). Тежило се да се пронађе роба која ће на свим територијама да изражава вредност свих других роба. У таквим условима размена је била отежана. Са све већим развојем трговине, прекоморских истраживања и ширења светског тржишта, јача и потреба за изналажењем практичнијег и универзалнијег облика одређивања вредности. Тако настаје први **златни новац**, који је у свом прапочетку имао облик златног грумена. Злато је било погодно да обавља функцију новца, јер је било релативно ретко, што значи да је имало велику вредност у малим количинама. Било је релативно трајно и простим дељењем на више делова није губило вредност. Временом и други племенити метали преузимају функцију новца.

Такав првобитни облик новца није био најпрактичнији, јер би се морао увек изнова вагати, да би се утврдила његова реална вредност. Међутим, није било згодно увек носити вагу. Зато се временом злато и сребро почело резати у комаде одређене тежине, као гаранција да је тежина тачно одређена и да је комад новца од злата и сребра одговарајуће чистоће, то јест да у њему нема примеса других (јефтинијих) метала утискивали су се у сваки комад посебни знаци. Обично је тај знак приказивао владаров лик, јер су владари први почели ковати свој новац. Ковани новац имао је различите облике: могао је бити округао, четвртаст, у облику сидра, мача или неке животиње итд. Данас је метални новац свугде у свету округлог

облика. Међутим, проблем који се јављао са златним (сребрним) новцем је било тзв. „кварење монете“, то јест свесно обезвређивање новца на начин да се смањивала количина племенитог метала који је садржао (нпр. турпијањем).

У средњем веку људи су почели свој метални новац поверавати банкама на чување. Банке су им издавале потврде на основу којих су могли подићи свој новац када би им затребао. Те су се потврде звале банкноте. Постепено су људи почели плаћати робу тим потврдама уместо металним новцем. Тако је настао **папирни новац**. Он је у прво време представљао злато или сребро, јер је у њима имао подлогу, односно владе су могле емитовати само онолико папирног новца колико су имале покриће у злату. Међутим, после другог светског рата почиње процес одвајања вредности новца од његовог златног покрића, који је дефинитивно окончан 1971. године када је укинута златно покриће долара.

2. Функције новца

Новац је специфична роба коју је развитак робне производње и размене издвојио из осталих роба да монополски врши улогу општег еквивалента. Зато се често каже да је **новац специфична врста робе која изражава вредност свих других роба**. Новац се може дефинисати као општепризнато средство размене које се користи при плаћању роба и услуга.

Он је настао као објективна потреба ефикаснијег функционисања робне производње. У току свог историјског развоја улогу новца су обављале веома различите ствари од стоке, крзна преко метала, до данашњег чистог папирног новца. Развој новца је директно везан за развој робне производње. У почетку су се робе мењале једна за другу (P-P) - трампа, а у каснијем периоду било је могуће за једну врсту робе добити било коју другу или више њих у истој вредности, и на крају се издвојила једна врста робе која је постала општи еквивалент коју су прихватили сви учесници размене, односно новац у данашњем смислу речи.

Новац има велики утицај на укупну економску активност једне земље, као и на укупно економско благостање и земље и појединца. Он има пет основних функција, које су се развојем робне размене хронолошким редом појављивале и то су:

- Новац као мера вредности и мерило цена,
- Новац као прометно средство,
- Новац као платежно средство,
- Новац као благо и
- Светски новац.

Новац као мера вредности својом већом или мањом употребном вредношћу одређује вредност свих других роба. Тако изражена вредност робе (у новцу) представља њену цену. Према томе, цена робе је, једноставно, њена вредност изражена у мањој или већој количини новца. То значи да је новац обрачунска јединица, односно захваљујући новцу, могуће је упоређивати вредности различитих производа, јер ће се једноставно упоредити количина новца коју је потребно дати за један, односно за други производ. (*Нпр: за 500 динара можете купити килограм меса, ошишати се или купити књигу.*)

Новац као прометно средство - новац се јавља као посредник у размени, у смислу да се роба прво продаје за новац, да би се потом за тај новац купила нека друга врста робе. Новац као прометно средство је омогућио да се место продаје и куповине више не морају физички поклапати, као што је то било у периоду трампе. Дакле, чин куповине и чин продаје се просторно и временски потпуно раздвајају захваљујући коришћењу новца.

Новац као платежно средство - у тренутку продаје робе новац не мора да буде стварно присутан. Купац се може обавезати да ће робу платити након истека одређеног временског периода (продаја на кредит). Новац као платежно средство је омогућио одвајање робног тока (куповине робе) и новчаног тока (плаћања робе).

Функција **новца као блага** је повезана са чињеницом да роба може да се прода, а да новац не мора да се уложи у куповину друге робе. Ако се не уложи у куповину друге робе новац се акумулира, задржава, чува, тј. повлачи се из оптицаја (промета) и нагомилава. Значи у питању је штедња. То значи да новац може да се касније претвори у било коју врсту робе и у било којем тренутку. У прошлости када није постојао новац људи су гомилали благо у различитим робним облицима: злату, дијамантима, бисерима и др.

Светски новац - Ни једна држава не може имати толико богату и тако разноврсну производњу да би у економском смислу била сама себи довољна. Напротив, потреба укључивања у међународну робну размену важи за све земље. Тако се јавља и проблем новца. Дакле улогу новца у међународном робном промету (светски новац) би, у сваком случају, могло да врши злато или сребро, али се у савременим условима користе конвертибилне валуте попут: долара, евра, британске фунте и др.

3. Врсте новца

Први облик новца који се појавио у далекој прошлости је био робни новац. Тада су функцију новца обављале различите врсте роба: стока, крзно, шкољке и др. Такав

новац је био непогодан из великог броја разлога, па га је заменио метални новац, првобитно у облику грумена злата, а потом и у облику кованог новца од племенитог метала. Међутим, ни он није био идеално решење због потребе утврђивања количине племенитог метала, обезбређивања новца, трошкова ковања и транспорта, тако да је временом примат преузео папирни новац.

Фактори који су допринели појави папирног новца су:

- проблеми везани за несигурност и трошкове транспорта злата,
- метални новац се хабао у промету и постојале су могућности злоупотребе,
- маса племенитих метала није у стању да прати раст производње и промета и
- увидело се да монетарна вредност не мора бити једнака стварној вредности новца због чега се напустило 100% покрића племенитим металима.

Новац који функционише у савременим условима може се поделити на три велике групе:

- метални новац,
- папирни новац и
- електронски новац.

Метални новац је првобитно био кован од племенитих метала. У питању је био новац једнаке тежине, облика и квалитета (садржаја племенитог метала). Међутим, у савременим условима метални новац се кује од легура метала (нису у питању племенити метали) и у питању је новац мање номиналне вредности.

Папирни новац је настао као резултат потребе државе да покрије своје дугове, јер држава често није имала довољно злата. Сматра се да се први папирни новац

појавио у Кини у IX веку у доба династије Танг. Данас се користи као платежно средство у свим савременим државама. Папирни новац има занемарљиву вредност, али од државе има признату велику вредност са којом учествује у размени. То значи да вредност која је на њему означена далеко превазилази вредност папира од кога је новчаница израђена. Штампане новца представља ексклузивно право државе и чини новац ретким добром. Као посебан облик штампаног новца се јавља кредитни новац у виду менице (писмена гаранција да ће купац платити робу у предвиђеном року) и готовински чек (налог банци за исплату одређене суме новца).

Електронски новац се дефинише као специфична "монетарна информација" која се путем електронског импулса преноси између трансактора који обављају плаћања. Дакле, основна особина електронског новца је да се он не јавља у физичком облику. Што је једна земља развијенија то је веће учешће електронског новца у укупном оптицају. Може се јавити у различитим облицима.

Кредитна картица, у данашњем смислу те речи, је картица која доказује да је њеном власнику одобрена кредитна линија. Она омогућава власнику да купује и/или подиже готовину до претходно утврђеног износа. Одобрени кредит може се у целости исплатити на крају одређеног периода или се може исплаћивати у ратама, при чему се неизмирени дуг сматра одобреним кредитом. Камата се зарачунава на износ било ког одобреног кредита, а власнику се често наплаћује и годишња провизија за одржавање картице односно рачуна.

За разлику од кредитне картице, дебитна картица је картица која омогућава свом власнику да купује директним задуживањем свог рачуна. Дебитне картице омогућавају вам да платите и подижете готовину до висине средстава која имате на

рачуна, укључујући и дозвољени минус у неким банкама. Дебитне картице Вам омогућавају да располагете средствима са текућег рачуна у било које доба дана и ноћи.

4. Вредност новца и монетарна равнотежа

Новац је специфична роба коју је развитак робне производње и размене издвојио из осталих роба да монополски врши улогу општег еквивалента. Зато се често каже да је новац специфична врста робе која изражава вредност свих других роба. Новац се може дефинисати као општепризано средство размене које се користи при плаћању роба и услуга.

Разликујемо материјалну и функционалну вредност новца. Материјална вредност новца изражена је вредношћу материјала од кога је новац израђен (метали-легууре, папир). Функционална вредност новца проистиче из његове функције средства размене, и изражена је куповном снагом новца. Куповна снага новца изражена је количином робе која се може добити на тржишту разменом одређене количине новца. Номинална вредност новца изражена је кроз утиснути новчани знак, који нас упућује на то колико робе можемо добити разменом на тржишту за новац. Дакле, Функционална вредност новца и номинална вредност новца могу се изједначити.

Постоји разлика између материјалне и функционалне вредности новца, тј. материјална вредност може бити страшно мала у односу на вредност коју новац (кованица или новчаница) представља у размени на тржишту. То значи да је вредност нпр. папира од којег је новац израђен мала у односу на количину робе која се може добити његовом разменом на тржишту. Функционална вредност новца зависи од односа куповног и робног фонда. Овај однос се изражава односом цена роба на тржишту и куповном снагом новца. Промена цена условљава промену куповне снаге новца. Раст цена изазива пад куповне снаге новца, а пад цена изазива раст куповне снаге новца.

Један од основних задатака монетарне политике је да обезбеди **оптималну новчану масу, која се дефинише као она количина новца која је потребна за нормално одвијање процеса друштвене репродукције уз одржање стабилности цена и тржишта**. Да би робни промет у некој привреди функционисао без застоја потребно је да постоји равнотежа између расположиве количине новца (понуда новца) и стварних потреба за новцем (тражња за новцем). Такво стање у привреди означавамо као монетарна равнотежа. Превелика количина новца у оптицају води инфлацији, а недовољна количина новца у оптицају води рецесији. Међутим, стање монетарне равнотеже је само пожељно стање, које се у стварности тешко успоставља. Уколико је централна банка успела да успостави монетарну равнотежу, то јест емитује оптималну количину новца, онда ће постојати ниска инфлација и предуслови за брз економски развој.

Монетарна равнотежа постоји ако су једнаки куповни фонд и робни фонд, тј. ако постоји једнакост агрегатне понуде и агрегатне тражње, а то значи када количина

новца у оптицају одговара вредности друштвеног производа. Она је циљ монетарне политике, али се тешко успоставља.

$$T = \Pi$$

$$K\Phi = P\Phi$$

$$HM = ДП$$

5. Инфлација, дефлација, девалвација, ревалвација

Поремећај монетарне равнотеже када је тражња већа од понуде, а подразумева нагли раст цена је инфлација. Поремећај монетарне равнотеже када је понуда већа од тражње, а подразумева пад цена је дефлација.

$$T > \Pi \text{ инфлација}$$

Цене расту, куповна снага новца опада. Пад куповне снаге новца је појава која се зове депресијација новца. То значи да се за већу или исту количину новца може купити иста или мања количина робе.

Постоји више узрока, па сходно томе и више типова инфлације:

- Инфлација тражње – настаје услед прекомерне примарне емисије новца коју врши централна банка.
- Трошкова инфлација – настаје услед раста цена (трошкова) електричне енергије, горива и др. енергената, и бржег раста зарада запослених од раста њихове продуктивности рада.
- Увозна инфлација – настаје ако је у дужем периоду увоз већи од извоза (дефицит спољнотрговинске размене) бржим растом увозних цена од извозних цена.
- Секторска инфлација – настаје услед неусклађености цена производа различитих сектора.

Инфлација се манифестује растом количине новца у оптицају, повећањем трошкова живота, наглим растом цена, брзим падом куповне снаге новца, претварањем штедње у реалну активу, смањењем акумулације, смањењем штедње, смањењем извоза, расту каматне стопе, нема инвестиција...

Као решење формулише се антиинфлаторна политика, која обухвата стопирање примарне емисије новца коју врши централна банка, ограничавање секундарне емисије новца коју врше пословне банке (кредити) и висока пореска оптерећања (фискална политика).

$$T < \Pi \text{ дефлација}$$

Цене падају, куповна снага новца се повећава. Појава раста куповне снаге новца зове се ап्रेसијација новца, а подразумева да се за исту или мању количину новца може купити већа или иста количина робе.

Дефлација је појава „супротна“ инфлацији, али то не значи да има позитивне ефекте по привреду и становништво. Дефлација је поремећај монетарне равнотеже који се манифестује смањеном количином новца у оптицају, падом цена, растом куповне снаге новца. Реализација потрошње је одложена у очекивању даљег пада цена, расте тражња за новцем па расту и каматне стопе, смањује се обим инвестиција, расту залихе.... У тим условима креира се антидефлаторна политика, која подразумева убацивање додатне количине новца кроз примарну и секундарну емисију да би се повећала тражња, и смањење пореског оптерећења да би се повећала потрошња.

У периодима инфлације и дефлације користе се девалвација и ревалвација као мере у оквиру дефинисане антиинфлаторне односно антидефлаторне политике. Циљ је успостављањ монетарне равнотеже, уравнотежења платног биланса и успостављање реалнијег девизног курса.

Девизни курс се формира на организованом девизном тржишту на основу односа понуде и тражње. Показује колико јединица домаћег нова мора бити размењено да би се добила јединица страног новца, нпр. $1\text{€} = 120\text{ RSD}$. Дакле, девизни курс (интервалутарни курс) је цена страног новца, формирана на тржишту односом понуде и тражње.

Девалвација је ново одређивање вредности домаћег новца у односу на страни, да би се успоставио реалнији однос, а врши га министарство финансија, централна банка или влада. То значи да је девалвација мера антиинфлаторне политике, а која је званично признање пада вредности домаћег новца у односу на вредност страног новца. Девалвацијом се признаје депресијација новца изазвана инфлацијом.

Ревалвација је ново одређивање вредности домаћег новца у односу на страни, да би се успоставио реалнији однос, а врши га министарство финансија, централна банка или влада. То значи да је инфлација мера антидефлаторне политике, а која је званично признање раста вредности домаћег новца у односу на вредност страног новца. Карактеристична је за земље које су велики извозници, те због велоког девизног прилива који остварују, њихова валута „јача“ у односу на друге валуте.

6. Новчана маса

Новчана маса представља укупна потраживања небанкарских трансактора (сектор становништва, сектор привреде и сектор државе) према банкарском сектору. Новчану масу креира банкарски систем (примарну емисију новца врши централна банка а секундарну емисију новца врше пословне банке). **Оптимана количина новца у оптицају одговара вредности друштвеног производа, тј. омогућава реализацију друштвеног производа по текућим ценама.**

Да би се могла одредити потребна количина новца у оптицају, најпре треба дефинисати шта је новац. Под новцем се подразумевају и она **средства која се тренутно могу искористити за плаћање**, али и она средства која се могу користити за плаћање након одређених радњи или протока временског периода. Да би се орочени депозит могао користити као средство плаћања неопходан је проток времена (да истекне рок орочавања) и предузимање одређене радње (подизање новца са рачуна банке или давања банци налога да се пренесе на други рачун).

Према критеријуму **ликвидности**, новцем се сматрају:

- готов новац (метални и парирни новац),
- депозити по виђењу (средства на текућим и жиро рачунима. Средства на жиро рачуну власник може користити до расположивог износа у било ком тренутку, а средства на текућем рачуну су расположива за власника у било ком тренутку, и могу се користити путем чекова. Може се користити већи износ од расположивог који банка ставља на располагање власник у текућег рачуна, па се на тај начин реализује контокорентни кредит).
- штедни депозити (средства се могу повлачити са рачуна у било ком тренутку, али се не могу користити путем чекова),
- орочени депозити (средства су термински везана, односно нису расположива за власника до истека уговореног рока са банком).

Готов новац и депозити по виђењу се третирају као новац, а штедни депозити и орочени депозити чине тзв. “квази новац”.

Готов новац и депозити по виђењу чине монетарни агрегат M_1 , који је заправо концепт новчане масе НБС. Готов новац се користи за плаћања доминантно у оквиру сектора становништва, и између сектора становништва и сектора привреде. Његово учешће у новчаној маси се креће од 8-15%. Депозити по виђењу чине највећи део новчане масе, а доминирају у оквиру сектора привреде.

Између готовог новца и депозита по виђењу одвија се **конверзија, односно претварање једног облика новца у други при чему се обим новчане масе не мења**. Нпр: уплатом пазара на текући рачун, трансформише се готовина у депозит по виђењу. Исплатом зараде са текућег рачуна трансформише се депозит по виђењу у готов новац.

7. Валуте, девизе, девизни курс

Валута је ефективно средство плаћања (папирни и ковани новац) било које државе иливише држава у свету. Валуте су ковани и папирни новац, али не и ковани златни новац. Валуте служе за готовинско плаћање (из руке у руку). У међународним плаћањима користе се приликом туристичких и других путовања у иностранство. Плаћање валутама је непрактично и ризично.

Девизе подразумевају сва потраживања на рачунима код банака у страним валутама (доларима, еврима, јенима и слично). Оне су основ безготовинског плаћања, када се ради о специфичним међународним вирманским налозима,

чековима, меницама, акредитивима, кредитним картицама и слично. Девизе су потраживања у иностранству које гласе на страну валуту. Валуте и девизе се деле на чврсте (конвертибилне) и меке. Конвертибилне се могу међусобно замењивати на девизном тржишту и њима се слободно обављају сва међународна плаћања. Меке валуте су у принципима неквалитетне и углавном служе само за плаћања у границама земље, чије су оне законско средство плаћања.

Конвертибилном валутом се назива она валута која се релативно лако може заменити за другу валуту или злато. Савремена конвертибилност не подразумева замењивост за злато, већ за неку другу конвертибилну валуту. Конвертибилност националне валуте ствара повољније услове за успостављање економских односа са иностранством. Олакшава и стимулише спољно трговинску размену јер омогућава мултилатеризам у међународним плаћањима.

Девизни курс се формира на организованом девизном тржишту на основу односа понуде и тражње. Показује колико јединица домаћег нова мора бити размењено да би се добила јединица страног новца, нпр. $1\text{€} = 120\text{ РСД}$. Дакле, девизни курс (интервалутарни курс) је цена страног новца, формирана на тржишту односом понуде и тражње.

8. Девизни курс и девизно тржиште

Реални девизни курс тј. курс равнотеже успоставља се када се курс реално **формира на девизном тржишту на основу односа понуде и тражње**. Меке валуте имају нереалан курс – подцењен или прецењен. Најчешће је курс прецењен, па је куповна моћ националне валуте већа на домаћем тржишту, него када се она прерачуна по реалном курсу у иностранству.

Разликујемо: фиксни, варијабилни и вишеструки девизни курс.

Фиксни девизни курс утврђује држава. Он се примењује док га држава не промени, тј. док не изврши девалвацију или ревалвацију. Пошто се одређује административно, овакав девизни курс је нереалан, углавном прецењен, или ређе подцењен.

Флексибилни девизни курс се слободно формира на девизном тржишту на основу односа понуде и тражње. Може да има велике дневне флукуације, јер нема никакве интервенције. Овакав курс се управо због тога ретко и примрђује, јер ниједна држава не жели девизни курс да изложи стихијском дејству тржишта. Теоријски оваквом курсу нису потребне девизне резерве, а платни биланс је увек у равнотежи. У пракси се користи облик овог курса познат под називом **вођени курс**, који се формира на тржишту на основу понуде и тражње, али уз интервенцију централне банке, која купује девизе или продаје девизе из девизних резерви, да би утицала на ниво курса. Посебна врста флексибилног курса је **пузајући девизни курс**, код којег држава одређује границе (раста и пада) флукуације девизног курса.

Вишеструки (диференцирани) девизни курс је такође чист административни курс, и сматрају се најнепожељнијом врстом девизног курса. Користе се у ситуацији када постоји дуготрајан дефицит платног биланса, па се преко девизног курса стимулише извоз, односно дестимулише увоз, и одлив девиза.

Девизно тржиште се формира као последица потребе да се једна валута „претвори“ у другу ради обављања међународних трансакција. Основна функција девизног тржишта је формирање девизног курса. Девизно тржиште је организовано када је познато место и време сусрета понуде и тражње девиза. Највиши облик организације девизног тржишта је **берза**, али се она ређе оснива самостално, чешће је придружена берзи ефеката (хартија од вредности). Берза је само посредник који доводи у контакт купца и продавца, сама берза ништа не купује нити продаје. Она обезбеђује услове за сучељавање понуде и тражње и формирање девизног курса.

Уколико не постоји берза, девизно тржиште се организује као **међубанкарско девизно тржиште**, чији носиоци су овлашћене банке (пословне банке које испуњавају дефинисане услове за обављање девизних послова, и добијају специјално „овлашћење“ од центраалне банке). Уз помоћ централне банке оне организују међународни платни промет и омогућавају циркулацију девиза између увозника и извозника. Прометом девиза између банака формира се девизни курс. Разликују се девизне трансакције између банака од трансакција које банке обављају за своје клијенте. Банке се у име клијената појављују на девизном тржишту и конвертују једну валуту у другу. Централна банка на девизном тржишту има улогу интервента и контролора. Интервенише куповином или продајом девиза из девизних резерви, чимер утиче на ниво понуде и тражње и девизни курс (цену).

ТРЕЋИ МОДУЛ

ПЛАТНИ ПРОМЕТ

1. Појам, значај и врсте платног промета

Банкарство је дефинисано врстом и садржином банкарских послова и институција, што заједно чини садржај банкарског система. При том, њихов значај и улога повезани су са новцем и кредитом као битним чиниоцима континуитета репродукције, јер је њихова улога управо да репродукцију снабдевају потребном количином новца и кредита. Основна посредничка функција банке је прибављање и усмеравање средстава, и отуда имамо **основне банкарске послове**, у које убрајамо:

- прикупљање депозита и прибављање средстава,
- креирање новца и одобравање кредита,
- обављање платног промета.

Под платним прометом се подразумевају сва плаћања која се врше у новцу, готовинска и безготовинска, између домаћих, физичких и правних, лица те између домаћих и страних лица. До плаћања између правних и физичких лица у платном промету долази по основу плаћања робе и услуга, као и плаћања по основу финансијских трансакција.

Према Закону о платном промету, који је ступио на снагу 01.01.2003.године, платни промет се дефинише као сва готовинска и безготовинска плаћања преко рачуна учесника у платном промету, а посредством носилаца платног промета.

Учесници у платном промету у земљи су: правна лица, радње без својства правног лица са обавезом вођења пословних књига, и физичка лица, која у складу са прописима врше плаћање преко рачуна. Новим Законом о платном промету утврђено је да су носиоци платног промета Народна банка, пословне банке, предузећа ПТТ.

Послови платног промета су **неутрални банкарски послови**. Послови платног промета у земљи и иностранству се обично обављају у целости преко банкарског система. До 2003. године у Србији је највећи део платног промета обављан кроз специјализовану установу СДК (Службу друштвеног књиговодства), СПП (Служба платног промета), односно ЗОП (Завод за обрачун и плаћање), а од почетка 2003.године, платни промет је у целини пребачен у банке, тј. омогућио је физичким и правним лицима да послове платног промета обављају преко пословних банака. Ови послови имају утицај и на кредитни потенцијал банака и њихово пословање.

Платни промет у земљи или унутрашњи платни промет обухвата сва плаћања која се реализују између домаћих, правних и физичких лица. Унутрашњи платни промет се реализује у складу са национални прописима који уређују ову материју и са прописаним инструментима платног промета, у ком погледу постоји, углавном, доста сличности, али и одређене разлике између земаља, пре свега у зависности од развијености банкарског система и степена привредног развоја.

Платни промет обухвата сва плаћања која се врше између правних и физичких лица. Са гледишта места где се налазе лица која у њему учествују, платни промет може бити унутрашњи и међународни. **Унутрашњи платни промет подразумева сва готовинска и безготовинска плаћања између правних или физичких лица унутар граница једне земље, у националном новцу (валута), који је дефинисан као законско средство плаћања. Међународни платни промет подразумева сва плаћања и наплате између физичких и правних лица са седиштем у земљи и лица која се налазе у другој држави, а плаћања се врше у конвертибилној валути.**

Према другој од многобројних дефиниција пренос новчаних средстава са једног правног или физичког лица на друго, називамо плаћањем. Ако је то плаћање изражено у новцу, без обзира ко га је извршио, и на који начин и у коју сврху, онда то и такво плаћање називамо општим именом-платни промет. Платни промет настаје онда када се изврши новчано плаћање између два физичка или правна лица, када се један налази у улози платиоца, а други у улози примаоца. Основни узроци плаћања су: плаћање за робу и услуге и разна плаћања по основу настанка кредитног и финансијског односа. **У вршењу платног промета неопходне су две стране, једна која врши плаћање - платиоц и друга која прима - примаоц, при чему те стране могу бити било физичка или правна лица, било домаћа или страна.**

Систем платног промета утиче на обим **потребне количине новца**. Ако је платни промет у земљи неефикасан и успорен, то делује у правцу повећања тражње за новцем, односно за нормално обављање плаћања потребно је обезбедити већу количину новца.

Платни промет има значајан утицај на финансијску стабилност земље. Уколико би дошло до поремећаја у функционисању платног промета, то би изазвало прекид у плаћањима обавеза учесника у платном промету. Последица тога је **губитак поверења** на целом тржишту што би се испољило свом снагом нарочито на нашем још недовољно развијеном финансијском тржишту. Неефикасан и непоуздан платни промет може да произведе велики негативан утицај и на функционисање привреде.

Значај платних система манифестује се кроз њихову изузетно важну улогу у свакој тржишној привреди, пре свега као витална компонента финансијске инфраструктуре привреде, неопходни канал за успешно управљање привредом, посебно путем монетарне политике, а значајни су и као средство унапређења њене ефикасности.

Платни промет можемо класификовати на више начина, али издвајају се три поделе и то:

- на основу начина плаћања,
- на основу врсте плаћања и
- на основу места плаћања.

На основу начина плаћања разликујемо **непосредни и посредни платни промет**. Непосредни платни промет подразумева непосредно плаћање између платиоца и примаоца, док је код посредног платног промета, поред њих, укључен посредник (пословна банка – носилац платног промета) који омогућава да се врши исплата, тј. наплата.

На основу врсте плаћања платни промет може бити **готовински или безготовински**. Готовински платни промет је карактеристичан за сектор становништва, врши се у готовом новцу. Код безготовинског платног промета плаћање се врши преносом одређеног новчаног износа са једног на други рачун, тј. са рачуна дужника на рачун повериоца.

На основу места плаћања разликујемо **међународни и унутрашњи платни промет**, а критеријум за овакву класификацију је место где се налазе лица која у њему учествују. **Учесници у платном промету у земљи су: правна лица, радње без својства правног лица са обавезом вођења пословних књига, и физичка лица, а међународни платни промет подразумева сва плаћања која се обављају између лица која се налазе у различитим државама и то у иностраној валути.**

2. Облици и начин плаћања

Појединачна плаћања између учесника у платном промету увек доводе до кретања новца или новчабих супститута, тј. до креирања новчаног тока. **Свако кретање новца је новчани ток**. Плаћање се може извршити непосредно између два учесника и тада се успоставља **непосредан новчани ток** (нпр. плаћање на пијаци), директан новчани ток. Други начин плаћања који се много више користи за плаћање између привредних субјеката, организује носилац платног промета – банка, као посредник у плаћању. Таква врста новчаног тока је **посредан** или индиректан новчани ток.

Најчешће се плаћају обавезе које су настале формирањем дужничко-поверилачког односа. Он настаје потписивањем кпопродајног уговора. Дужничко-поверилачки однос траје све док купац не изврши плаћање за испоручену робу.

Разликујемо два основна облика плаћања преко рачуна:

- готовински,
- безготовински.

2.1. Готовински облик плаћања

Под готовинским обликом плаћања подразумевају се сви они облици плаћања који се врше посредством готовог новца (новчанице или ковани новац).

Код ове врсте плаћања може се успоставити непосредан новчани ток. Међутим, готовинска плаћања могу се обављати и преко посредника. Тада се на једној страни трансакције појављује готовина, класични пример је уплата пазара на текући рачун, или плаћање обавеза физичких лица према неким институцијама.

Постоје два основна облика готовинског плаћања:

- уплата средстава на рачун и
- исплата средстава са рачуна.

Уплата готовог новца на рачун може се извршити код сваке организационе јединице носиоца платног промета, с тим да се уместо готовог новца са уплатним документом може предате чек текућег рачуна грађана, којег су дужни да приме сви носиоци платног промета. За уплату готовог новца на рачун потребно је попунити одговарајући образац платног промета и том инструмент приложити тачан износ готовог новца уписаног на њему. На износ уплаћеног новца врши се обрачун и **наплата провизије за извршену услугу**, која је различита у зависности од носиоца платног промета.

Исплата средстава са рачуна се може вршити код организационе јединице где се води тај рачун, код организационе јединице другог носиоца или непосредним доношењем готовине на адресу лица коме се исплата врши, што све зависи од врсте исплате, односно инструмената платног промета којима се врши исплата. За исплату средстава са рачуна потребно је попунити одговарајући образац платног промета.

2.2. Безготовински облик плаћања

Безготовински начин плаћања се обавља **преносом средстава са рачуна једног корисника, на рачун другог корисника средстава**. Разликујемо следеће начине безготовинског плаћања:

- пренос средстава са рачуна и наплата средстава са рачуна,
- обрачунска плаћања,
- употреба новчаних супститута (хартије од вредности-чекови, менице).

Пренос средстава са рачуна се користи у случајевима када средства са рачуна једног учесника у платном промету треба пренети на рачун другог учесника или на други рачун истог корисника. **Пренос средстава са рачуна врши се налогом власника рачуна** и ти се налози подnose носиоцу платног промета код којег је отворен рачун. Налози за пренос средстава са рачуна дају се на одговарајућим обрасцима платног промета које попуњава, оверава и подноси власник рачуна.

Наплата средстава са рачуна користи се у оним случајевима када се пренос средстава са рачуна на рачун не врши налогом власника рачуна, већ налогом повериоца или других законом одређених лица. Наплата средстава са рачуна врши се на основу одговарајућих образаца платног промета, које попуњава, акцептира и предаје повериоцу дужник или их попуњава поверилац, односно овлашћени носилац платног промета.

Под обрачунским обликом плаћања подразумевају се она **плаћања у којима се обавезе измирују правима из потраживања, тако што се врши њихово међусобно обрачунавање**. У оквиру обрачунског облика плаћања постоји више начина плаћања. У категорију обрачунских плаћања спадају измиравања међусобних дужничко-поверилачких односа учесника у платном промету путем:

- поравнања (компензацијом),
- уступања потраживања (цесијом),
- упућивања (асигнацијом).

Компензација представља један од начина гашења облигација, односно престанак узајамних обавеза путем поравнања једне другом. Она се може спроводити **када две стране имају једна према другој у исто време и положај дужника и положај повериоца**. Уместо да свака од њих изврши према оној другој своју обавезу, врши се поравнање дугова и то до износа дуга који је мањи.

Цесија је уступање потраживања, односно **пренос права потраживања са повериоца на друго лице**. Она настаје уговором између повериоца, као носиоца права потраживања и лица на које се преноси право потраживања. За пуноважност цесије потребна је сагласност и старог и новог повериоца. У цесији учествују три стране:

- поверилац који уступа своје потраживање-цедент и уступилац,
- нови поверилац на кога се преноси потраживање-цесионар или пријемник и
- дужник по потраживању-цесус.

Дужник у цесији, своју обавезу испуњава плаћањем. Он подноси банци налог за пренос средстава са свог рачуна на рачун новог повериоца-цесионара. Цедент издаје налог за пренос којим се евидентира одређени износ средстава на терет и у корист његовог рачуна. Цесијом се могу преносити у принципу, сва потраживања, али постоје изузеци, тако да се не могу цедирати:

- потраживања чије је преношење забрањено законом,
- потраживања која потичу из забрањених уговора,
- споредне тражбине, уколико се не пренесу заједно са главним потраживањем,
- потраживања која су везана за личност повериоца и
- потраживања која потичу из уговора из чије природе произилази да нису преносиве.

Асигнација представља обрачунско плаћање којим **једно лице, упутилац (асигнант) овлашћује друго лице, упућеника (асигнат) да за његов рачун измири обавезу трећем лицу, примаоцу упута (асигнатар)**. Да би била правоснажна, на асигнацију морају да пристану сва три клијента. Асигнатар стиче право да захтева од асигната измирење обавезе тек када он изјави да прихвата упут. Тада настаје нови облигациони однос између асигната и асигнатара који је независан од односа између асигнатара и асигнанта.

У асигнацији може учествовати и већи број субјеката, при чему је један учесник само поверилац, а један је само дужник, док сви остали учесници имају међусобни дужничко-поверилачки однос. Асигнација се не може извршити уколико је рачун асигнанта блокиран.

Чекови и менице су хартије од вредности које се могу користити у платном промету као средства плаћања, а на основу чије употребе ће се извршити пренос средстава са рачуна учесника у трансакцији. Њиховом употребом нестаје потреба да се користи готовина, па се зато називају новчаним супституцијима-заменом за новац.

3. Носиоци и учесници у платном промету

Основна претпоставка за обављање послова платног промета је постојање институција које тај посао обављају. За обављање платног промета сваке земље, неопходни су носиоци платног промета. **Носиоце платног промета могу бити пословне банке, друге финансијске овлашћене организације, централна банка и клириншке институције.**

У носиоце платног промета код нас спадају:

Народна банка Србије

- извршава налоге за пренос средстава **између носилаца платног промета** и то само до висине покрића на рачун носиоца платног промета на терет кога су ти налози издати,
- прописује услове и начин отварања, вођења и гашења рачуна код банке, план рачуна за обављање платног промета код банке, као и јединствену структуру за идентификацију и класификацију рачуна код банке, у складу са овим законом и законом којим се уређује наплата јавних прихода,
- прописује услове и начин плаћања у готовом новцу у динарима за правна лица и за физичка лица која обављају делатност.

Технологија рада у Народној банци Србије укључује поступке:

- извршавање и евидентирање преко текућег рачуна налогодавца и текућег рачуна примаоца средстава, уз истовремено евидентирање путем интерног налога задужења на обрачунском рачуну банке налогодавца и одобрења на обрачунском рачуну банке примаоца средстава;
- примање налога за плаћање израде на терет рачуна Републике Србије и извршава их до висине покрића на тим рачунима;
- примање налоге за наплату јавних прихода од носилаца платног промета и средства са рачуна јавних прихода и распоређивање у складу са прописима;
- уплате у готовом примљене од учесника у платном промету, евидентира као задужење рачуна готовине у благајни (трезору) и одобрење текућег рачуна носиоца код кога се води рачун примаоца средстава;
- неизвршене налоге повериоца и носиоца са рачуна учесника у платном промету, које је носилац доставио уноси у евиденцију неизвршених налога за плаћање и извршава их у складу са одлуком о начину наплате са рачуна учесника у платном промету;
- достављање података о извршеном платном промету носиоцу континуирано (сваког сата до 17 часова, а коначне у 20 часова) и
- омогућава носиоцима платног промета стални увид у стање средстава на текућем рачуну и обрачунском рачуну, као и стални увид у стање неизвршених налога.

Банка носилац платног промета прима налоге за плаћање од учесника у платном промету који код ње има отворен рачун и извршава их до висине покрића на том рачуну. У послове платног промета које обављају пословне банке убрајамо:

- отварање и укидање (затварање) рачуна,
- уплата на рачун,
- исплата са рачуна,

- пренос средстава са једног рачуна на други,
- евидентирање промета на рачунима (обрачун средстава на рачуну),
- обавештавање власника рачуна о стању средстава на рачуну (извод),
- праћење ликвидности учесника и носилаца платног промета, као и друге послове који су утврђени законом.

Примљене налоге за плаћање, банка издаје и Народној банци Србије доставља:

- збирни налог за пренос за укупни дневни промет на терет и у корист свог текућег рачуна, ако се плаћање врши између рачуна учесника у платном промету који су отворени код те банке и
- збирни налог за пренос на терет свог текућег рачуна, а у корист текућег рачуна другог носиоца платног промета, ако се плаћање врши између рачуна учесника који су отворени код различитих носиоца платног промета, са спецификацијом појединачних налога за плаћање.

Када на рачуну учесника нема довољно средстава за извршење налога повериоца и носиоца платног промета, банка доставља НБС-у истог дана, ради њиховог извршења са других рачуна тог учесника отворених код других носилаца платног промета.

Поштанска штедионица

- обавља послове платног промета прописане Законом о банкама и другим финансијским организацијама,
- предузећа ПТТ саобраћаја примају и достављају налоге за извршене готовинске уплате и исплате физичких и правних лица, уз стање касе и са Дневником уплата и исплата, које чине документа за дневни обрачун стања готовог новца код пошта.

За само обављање националног платног промета сваке земље поред њихових носиоца, неопходни су и **учесници**, које у основи чине сви економски субјекти привреде једне земље. У учеснике платног промета убрајамо:

- сва правна лица (предузећа, банке, финансијске организације-организације осигурања, фондови... установе, задруге, удружења грађана, политичке партије и странке, општине, градови...),
- све радње без својства правног лица са обавезом вођења пословних књига (трговинске, угоститељске, услужне и занатске радње, агенције...),
- сва физичка лица, која поседују потпуну или делимичну пословну способност при отварању рачуна код носиоца платног промета.

Учесници у платном промету су: правна лица, радње без својства правног лица са обавезом вођења пословних књига и физичка лица која послују и врше плаћања преко рачуна у динарима и која, пуноправно, са носиоцем платног промета, закључује уговор о преузимању права и обавеза. Учесници у платном промету, који остварују новчане приливе и одливе по основу делатности за коју су основани и регистровани, дужни су да те новчане приливе и одливе остварују преко рачуна које имају код носилаца платног промета.

Правна лица су: предузећа, установе, банке и друге финансијске организације, задруге, републике, градови, општине и њихови органи, политичке странке, удружења грађана...

Радње без својства правног лица са обавезом вођења пословних књига су трговинске радње, занатске радње, агенције, које сусу обавези да воде пословне књиге којима исказују своје приходе и расходе и резултате пословања.

Физичка лица имају право да имају више рачуна код различитих банака.

Основно опредељење Закона о платном промету је да учесник **у платном промету може имати више рачуна код више носилаца платног промета, тј. код више пословних банака.** Лична примања по свим основама реализују се, преко рачуна физичких лица отворених код носилаца платног промета. Организовани платни промет олакшава новчана плаћања између лица које плаћа, уплатиоца-налогодавца и лица које прима новац, примаоца-корисника. Правна лица могу да врше уплате и исплате и у готовом новцу, под условима утврђеним прописима донесеним на основу закона. Учесници у платном промету могу да буду и страна правна и физичка лица, у складу са прописима.

4. Облици платног промета

Разликују се два облика платног промета:

- жиро-промет,
- клиринг.

Жиро-промет настаје са настанком првих банака, крајем XIV и почетком XV века у Италији, јер су први банкарски послови управо послови платног промета. Жиро-промет представља једноставно прекњижавање, одобравање рачуна дужника и задуживање рачуна повериоца.

Клиринг настаје у XVIII веку у Енглеској, када се Лондонски банкарски окупљају сваког дана у исто време и на истом месту, и врше обрачун међусобних потраживања и плаћају само разлику. Данас у савременим условима, клиринг обављају специјализоване финансијске организације – клириншке куће, или

централна банка (у Србији послове клиринга обавља НБС). Клиринг представља обрачун трансакција између пословних банака. Значајно убрзава платни промет.

4.1 Платни систем Народне банке Србије

У складу са законом, Народна банка Србије је овлашћена да уређује, контролише и унапређује функционисање платног промета у Републици Србији.

Домаћи платни промет обухвата међубанкарски платни промет - који се обавља између учесника у РТГС и клиринг систему Народне банке Србије, и интерни платни промет - који се обавља између клијената који имају отворене рачуне код исте банке.

РТГС у РС представља систем – преко којег се врше хитна и велика плаћања у најкраћем могућем времену (до пар минута). Наиме, сви налози преко 250.000,00 дин. и налози који се експлицитно одреде као хитни налози бивају прослеђени у РТГС систем НБС и реализовани у року од пар минута.

РТГС систем представља плаћања између клијената различитих банака - сви ти налози иду у НБС на међубанкарски обрачун. Он се онда обрачунава по бруто принципу тј. по РТГС систему. Ако дужник има средстава на рачуну, банка шаље налог у НБС и сваки појединачан налог се проверава, па уколико банка има средстава на рачуну, новац се са њеног рачуна пребацује на рачун друге банке, која онда то исплаћује свом клијенту. Плаћања по РТГС систему могу да се обаве до 16 часова, а све преко тог времена има посебну тарифу. Овај систем плаћања функционише “одмах“, за налоге преко 250.000 динара вредности.

Под клирингом, тј. нето обрачуном, подразумева се пријем појединачних налога за плаћање, или група налога за плаћање, уз које се доставља спецификација појединачних налога, ради обрачуна мултилатералних нето износа на обрачунским рачунима. Након тога, за сваког учесника у клирингу утврђује се нето позиција, чије се поравнање врши преко његовог жиро-рачуна.

Клиринг се заснива на реализацији трансакција на релацијама пословних банака и других финансијских организација посредством Народне банке, односно, клириншких кућа којим ова може поверити ове послове. Клиринг систем је, дакле метод међусобног обрачуна, који ради клириншка кућа при НБС Свака банка има отворен обрачунски рачун у клириншкој кући. Сви налози се региструју, а салдирања се раде у три термина.

Овај, такозвани нето обрачун, је јефтинији, а плаћања на овај начин могу да се обаве само за налоге испод 50 или 60 хиљада динара. Клиринг систем НБС – систем малих плаћања, функционише тако што се обрада налога врши 3 пута

дневно: у 11:00х, 13:30х и 16:00х у НБС. У овим клириншким терминима долази до ликвидације салда свих дуговања и потраживања. За износ салда који није могао да се ликвидира долази до међубанкарске предаје хартија од вредности по којима су банке, односно друге финансијске организације тога дана у обавези да за рачун својих коминтената или сопствени рачун изврше исплату дуговог износа.

Учесници у РТГС и клиринг систему НБС повезани су у јединствену целину, у којој се платне трансакције размењују порукама, заснованим на SWIFT стандарду, кроз приватну комуникациону мрежу НБС.

4.2. Накнаде за услуге платног промета

За услуге платног промета Народна банка Србије наплаћује накнаду по одредбама тарифе из Одлуке о јединственој тарифи по којој Народна банка Србије наплаћује накнаду за извршене услуге.

Мала плаћања (до 25.000,00 динара) која се извршавају у реалном времену, порукама МТ- 102 са приоритетом за РТГС, наплаћују се по истој тарифи која важи за плаћања у клирингу.

4.3. Надгледање платних система

Надгледање платних система је функција централне банке у оквиру које су циљеви сигурности и ефикасности промовишу праћењем постојећих и планираних система, проценом тих система и по потреби, иницирањем промена у њима.

Централне банке су посебно заинтересоване за сигурно и ефикасно функционисање платних система због остваривања њихових основних функција-обезбеђивања поверења у националну валуту и очување финансијске стабилности. Обављање функције надгледања од стране централне банке усмерено је на одређени систем, а не на индивидуалне учеснике у систему.

Транспаретност централне банке у вези с обављањем функције надгледања је од изузетног значаја за операторе система, како би они разумели и пратили пословне захтеве и стандард са којима се очекује да буду усаглашени. Поред тога, централне банке, кроз транспаретност, демонстрирају адекватан степен, доследност у обављању надгледања и пружају основу за оцену његове успешности

5. Рачуни за обављање платног промета

Сви учесници у платном промету су дужни отворити рачун код овлашћених организација за обављање платног промета, на којем ће водити своја новчана средства. Учесници могу имати више од једног рачуна код више носилаца платног

промета, по свом избору. У том случају, у обавези су да пријаве пореској управи све рачуне које поседују.

Правна лица и физичка лица која обављају делатност дужни су да за плаћање у динарима отворе текући рачун у банци, да воде средства на том рачуну и врше плаћања преко тог рачуна, у складу са Законом о платном промету и уговором о отварању и вођењу тог рачуна закљученим с банком.

Физичка лица која не обављају делатност могу имати код банке рачуне за плаћање у динарима. Правна и физичка лица могу имати више од једног рачуна у једној банци и рачуне у више банака. Власници рачуна се свакодневно извештавају, од стране носилаца платног промета, путем извода о свим променама на рачунима. **Извод садржи салдо од претходног дана, прилив у току дана-збир налога одобрења, одлив у току дана-збир налога задужења и нови салдо. Најчешће се доставља власнику у банци у фаху власника или на шалтеру банке, али се може се достављати власнику рачуна и у електронској форми, SMS-ом.**

Подела рачуна, које учесници платног промета могу отворити код носилаца платног промета, може се вршити на основу два критеријума:

- према карактеру салда и
- према карактеру средстава.

Према карактеру салда, рачуне можемо поделити на **жиро-рачуне и текуће рачуне**. Главна карактеристика жиро-рачуна је да је он увек активан и да не може прећи у пасивно стање. То значи да су средства за власника расположива до износа средстава на рачуну. За разлику од жиро рачуна, текући рачун може бити активан и пасиван, односно може имати и дуговни и потражни салдо (негативни салдо). Салдо на текућем рачуну може бити прекорачен само на основу одобреног кредита (**контокорентни кредит**), односно потписаног уговора између власника рачуна и банке код које се тај рачун води или која је депозитар за средства на том рачуну. Контокорентни кредит се зове и кредит по текућем рачуну, односно кредит за ликвидност. Његова највећа предност је брзина повлачења средстава, а мана је висока каматна стопа.

Према карактеру средстава која се евидентирају на рачунима, учесници у платном промету могу код носилаца платног промета отворити следеће врсте рачуна:

- рачуне за пословање (жиро-рачун и текући рачун),
- рачун правног лица за обављање платног промета његовог организационог дела (рачуни посебне намене) и
- рачуне за наплату јавних прихода (уплатни рачуни јавних прихода).

Овлашћене организације укидају рачуне учесницима у платном промету на њихов захтев или по службеној дужности у складу са законом.

6. Послови платног промета

Технологија рада у Народној банци Србије укључује поступке:

- извршавање и евидентирање преко текућег рачуна налогодавца и текућег рачуна примаоца средстава, уз истовремено евидентирање путем интерног налога задужења на обрачунском рачуну банке налогодавца и одобрења на обрачунском рачуну банке примаоца средстава;
- примање налога за плаћање израде на терет рачуна Републике Србије и извршава их до висине покрића на тим рачунима;
- примање налоге за наплату јавних прихода од носилаца платног промета и средства са рачуна јавних прихода и распоређивање у складу са прописима;
- уплате у готовом примљене од учесника у платном промету, евидентира као задужење рачуна готовине у благајни (трезору) и одобрење текућег рачуна носиоца код кога се води рачун примаоца средстава;
- неизвршене налоге повериоца и носиоца са рачуна учесника у платном промету, које је носилац доставио уноси у евиденцију неизвршених налога за плаћање и извршава их у складу са одлуком о начину наплате са рачуна учесника у платном промету;
- достављање података о извршеном платном промету носиоцу континуирано (сваког сата до 17 часова, а коначне у 20 часова) и
- омогућава носиоцима платног промета стални увид у стање средстава на текућем рачуну и обрачунском рачуну, као и стални увид у стање неизвршених налога.

У послове платног промета које обављају пословне банке убрајамо:

- отварање и укидање (затварање) рачуна,
- уплата на рачун,
- исплата са рачуна,
- пренос средстава са једног рачуна на други,
- евидентирање промета на рачунима (обрачун средстава на рачуну),
- обавештавање власника рачуна о стању средстава на рачуну (извод),
- праћење ликвидности учесника и носилаца платног промета, као и друге послове који су утврђени законом.

Примљене налоге за плаћање, банка издаје и Народној банци Србије доставља:

- збирни налог за пренос за укупни дневни промет на терет и у корист свог текућег рачуна, ако се плаћање врши између рачуна учесника у платном промету који су отворени код те банке и
- збирни налог за пренос на терет свог текућег рачуна, а у корист текућег рачуна другог носиоца платног промета, ако се плаћање врши између рачуна учесника који су отворени код различитих носиоца платног промета, са спецификацијом појединачних налога за плаћање.

Када на рачуну учесника нема довољно средстава за извршење налога повериоца и носиоца платног промета, банка доставља НБС-у истог дана, ради њиховог извршења са других рачуна тог учесника отворених код других носилаца платног промета.

Поштанска штедионица

- обавља послове платног промета прописане Законом о банкама и другим финансијским организацијама,
- предузећа ПТТ саобраћаја примају и достављају налоге за извршене готовинске уплате и исплате физичких и правних лица, уз стање касе и са Дневником уплата и исплата, које чине документа за дневни обрачун стања готовог новца код пошта.

7. Отварање и вођење рачуна

8. Инструменти унутрашњег платног промета

Да би се обавило плаћање трба имати новац или новчане супституте и инструменте платног промета, помоћу којих се носиоцу платног промета налаже да изврши трансакцију. Под инструментима унутрашњег платног промета подразумевају се попуњени обрасци који се користе у новчаним трансакцијама у корист или на терет рачуна депонента. Ови обрасци платног промета своју улогу инструмената добијају тек њиховом реалном функцијом у токовима платног промета. Појам инструмената платног промета укључује и обрасце који за одређену новчану трансакцију користе претходне инструменте, тј. укључују оне обрасце који имају свој материјални и вредносни исказ.

Врста, облик, садржина, и употреба инструмената прописани су Законом о платном промету. Њихова сорма је прилагођена електронској обради, димензија су 200 x 90mm, штампају се на самокопирајућем папиру, у црној и срвеној боји.

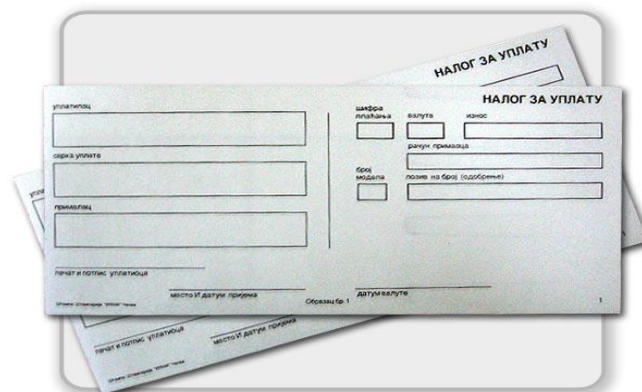
Прописана су четири инструмента платног промета:

- налог за уплату (образац број 1),
- налог за исплату (образац број 2),
- налог за пренос (образац број 3) и
- налог за наплату (образац број 4).

Налог за уплату је инструмент готовинског платног промета. Користи се за уплате готовог новца када клијент врши уплату на свој текући рачун, као и када грађани измирују своје обавезе и врше друге уплате у корист рачуна који воде код банке. Правна лица га најчешће користе за уплату пазара. Штампана се на самокопирајућем папиру беле боје са црним линијама и састоји се од два примерка. Први примерак се оверен од стране банке враћа уплатиоцу, а други остаје банци као документ на основу кога је извршена уплата.

Налог за уплату садржи следеће елементе:

- платилац,
- рачун примаоца,
- прималац,
- износ,
- изнака валуте,
- сврха уплате,
- модел и позив на број,
- шифра плаћања,
- позив на број одобрења,
- место и датум пријема,
- датум валуте и
- печат и потпис уплатиоца.

Налог за исплату је такође готовински инструмент платног промета. Овај инструмент користи правно и физичко лице када подиже средства са свог рачуна у готовом новцу или када на терет свог рачуна налаже исплату у готовом новцу примаоцу који нема отворен рачун код банке. Штампа се на самокопирајућем папиру беле боје са црвеним линијама и састоји се од два примерка. Први примерак се враћа исплатиоцу, а други остаје код банке као доказ о основу извршене исплате.

Налог за исплату сади следеће елементе:

- назив исплатиоца,
- број рачуна исплатиоца,
- назив примаоца,
- износ,
- ознака валуте,
- шифра плаћања,
- сврха исплате,
- позив на број задужења,
- број модела позива на број задужења,
- место и датум пријема,
- потис примаоца, број личне карте и место издавања,
- датум валуте и
- печат и потпис исплатица.

Налог за пренос је безготовински инструмент платног промета и користи се када дужник налаже банци да на терет његовог рачуна пренесе средства у корист рачуна повериоца, што значи да и дужник и поверилац морају имати отворене рачуне код исте или различитих банака. Овај налог се користи за пренос средстава са једног на други рачун истог клијента, као и за евидентирање истог износа средстава у корист

и на терет истог рачуна по основу измиривања међусобних новчаних обавеза. Налог за пренос штампа се на папиру беле боје са црним линијама. Налог за пренос је дужнички инструмент платног промета, јер овим налогом трансакцију плаћања покреће (иницира) дужник.

Налог за пренос садржи следеће елементе:

- ознака начина извршења налога-хитно,
- назив повериоца-примаоца,
- број рачуна дужника-налогодавца,
- износ,
- назив дужника-налогодавца,
- број рачуна повериоца-примаоца,
- ознака валуте,
- шифра плаћања,
- сврха плаћања,
- позив на број задужења,
- број модела позива на број задужења,
- број модела позива на број одобрења,
- позив на број одобрења,
- датум валуте,
- место и датум пријема и
- печат и потпис дужника.

Налог за наплату је инструмент безготовинског платног промета којим поверилац иницира да се изврши наплата средстава са рачуна дужника и то у складу са овлашћењем добијеним од њега. Користи се у случајевима наплате доспелих хартија од вредности и других инструмената обезбеђења плаћања, отворених

акредитива, при наплати провизије за услуге платног промета и др. Налог за наплату штампа се на самокопирајућем папиру беле боје са црвеним линијама. Састоји се од два примерка од којих се први враћа повериоцу, а други задржава банка.

Налог за наплату садржи следеће елементе:

- назив дужника,
- број рачуна дужника,
- назив повериоца-налогодавца,
- ознака валуте,
- број рачуна повериоца-налогодавца,
- шифра плаћања,
- износ,
- сврха плаћања,
- позив на број задужења,
- број модела позива на број задужења,
- позив на број одобрења,
- број модела позива на број одобрења,
- датум валуте,
- место и датум пријема и
- печат и потпис повериоца-налогодавца.

8. Трансакције плаћања

Инструменти платног промета као унапред утврђени и одштампани обрасци, попуњавањем постају налози за плаћање чијим се подношењем банци иницира трансакција плаћања.

Под трансакцијом плаћања подразумева се пренос новчаних средстава са рачуна дужника на рачун повериоца, као и пренос средстава са рачуна дужника повериоцу – исплата средстава повериоцу у готовом новцу. Трансакцију плаћања иницира налогодавац подношењем банци налога да изврши одређену трансакцију.

Зависно од тога ко је иницијатор трансакције, дужник или поверилац, трансакција плаћања може бити трансфер одобрења или трансфер задужења. **Трансфер одобрења** иницира дужник-налогодавац подношењем банци налога да изврши пренос средстава са његовог рачуна на рачун повериоца. **Трансфер озадужења** иницира поверилац-налогодавац подношењем банци налога да изврши пренос средстава са рачуна дужника, на његов рачун, рачун повериоца.

У зависности од тога да ли се рачуни дужника и повериоца налазе у истој или различитим банкама, постоји **интерни трансфер или међубанкарски трансфер**. Код интерног трансфера дужник и поверилац имају рачуне код исте банке, а код међубанкарског трансфера рачуни дужника и поверилаца су код различитих банака.

9. Инструменти обезбеђења плаћања

9.1 Чек

Чек је инструмент плаћања који се издаје у законски прописаној форми, у којој је његов издавалац (трасант) даје налог банци (трасату), да на терет његовог покрића код те банке исплати одређени износ новца кориснику чека (ремитенту), самом издаваоцу чека или доносиоцу. Чек користе правна и физчка лица за исплату готовог новца на терет рачуна издаваоца чека и за безготовинска плаћања. Чек треба да садржи следеће основне елементе:

- означавање да је чек, написано у самом слогу исправе или, ако је ова издана на страном језику, израз који на том језику одговара појму чека,
- безусловни упут да се плати одређена свота новца из трасантовог покрића,
- име онога који треба да плати (трасат),
- место где треба платити,
- означавање дана и места издања чека,
- потпис онога који је чек издао (трасант).

Потврде сличне данашњем чеку издавали су венецијански банкарски клијентима, који су код њих депоновали новац, још у средњем веку. У XVI У Холандији и Белгији коришћене су исправе сличне данашњим. Сматра се да се чек са свим елементима и значењем које има и данас појавио у Енглеској у XVIII веку, и од онда се користи у свим земљама света у платном промету.

Чек се издаје само ако његов власник има довољно средстава на рачуну („има покриће“). Издавање чекова без покрића је кривично дело.

9.2 Меница

Меница је уређена Законом о меници („Службени лист ФНРЈ“, бр. 104/46 и 16/58, „Службени лист СФРЈ“, бр. 16/65, 54/70 и 57/89 и „Службени лист СРЈ“ бр. 46/96). Закон о меници донет је пре 60 година и у току његове примене вршене су допуне четири пута. Правила садржана у Закону о меници заснована су на одредбама Женевске конвенције о меници, односно на правилима која се примењују и у другим државама са којима се наша држава повезује у промету производа, роба и услуга.

Текст и димензије јединственог меничног бланкета прописани су Одлуком о меничном бланкету („Службени лист СРЈ“, бр. 29/94 и „Службени гласник РС“, бр. 39/04), док су пуштање у продају, цена меничног бланкета и повлачење из продаје раније издатих јединствених меничних бланкета уређени Одлуком о пуштању у продају, продајној цени и повлачењу из продаје јединствених меничних бланкета („Службени гласник РС“, бр. 53/04). Одлука је ступила на снагу 9. априла 2004. године, а применује се од 1. јуна 2004. године.

Нови **јединствени менични бланкет**, прописан Одлуком о меничном бланкету („Службени лист СРЈ“, бр. 29/94 и „Службени гласник РС“, бр. 39/04), користи се за обезбеђење плаћања и за плаћање, без обзира на висину меничног износа. Нови менични бланкет штампа Народна банка Србије, а продаје се по цени од 50 динара, независно од тога на коју вредност се попуњава меница. Дакле, иста је цена меничног бланкета који се користи за плаћање обавеза или за обезбеђење наплате потраживања по кредиту од 1.000 и оног по кредиту од 10.000.000 и више динара.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА

У 20 (износ динара - бројем)

..... ПЛАТИТЕ ЗА ОВУ МЕНИЦУ
(досеће)

ПО НАРЕДБИ ИЗНОС ОД

..... (износ динара - словима)

ВРЕДНОСТ ПРИМЉЕНА И СТАВИТЕ ИСТУ У РАЧУН ИЗВЕШТАЈ

ТРАСАТУ ТРАСАНТ

.....

СЕРИЈА
АА 0148054

ПЛАЋАЊЕ

ИЗДАЈЕ НАРОДНА БАНКА СРБИЈЕ

9.2.1 Врсте меница

У пракси се најчешће користе две врсте меница: трасирана меница и сопствена меница.

Трасирана меница је такав инструмент плаћања по којој издавалац менице вуче – трасира меничну обавезу на другог дужника, односно на трасата који треба да плати меничну суму кад меница доспе за плаћање. Код трасиране менице појављују се следећа лица:

- **Трасант – издавалац менице.** У промету добара и услуга то је лице које по основу примљене робе или примљених извршених услуга свом повериоцу даје меницу са правом да поверилац наплати износ на који меница гласи у року који је назначен на меници. Меницу потписује у доњем десном углу овлашћено лице и ставља печат фирме, уз навођење фирме и седишта;
- **Трасат – менични дужник – лице на које је вучена менична обавеза.** Трасат је лице на које је меница вучена, односно **лице које треба да плати меницу.** Уписује се са леве стране, у доњем левом углу менице, паралелно са трасантом назив фирме, седиште, потпис овлашћеног лица и печат;
- **Ремитент је поверилац по меници.** У промету добара и услуга **то је лице које је извршило испоруку добара или извршило промет услуга** чију вредност прималац добара и услуга плаћа трасираном меницом. Дакле, ремитент је поверилац а у текст менице уноси се у слободном простору иза речи „по наредби“. У тексту се уноси назив ремитента, место и адреса;

Елементи менице су:

Место издавања и датум издавања уносе се на почетку меничног бланкета у слогу који почиње: У (на пример: У Новом Саду, 24. априла 2013. године);

Менични износ у цифрама и словима: уноси се у горњем десном углу који је означен за уношење износа, а словима у средини слога менице у за то намењеном простору који почиње речима „износ од“ (на пример: осамстотинахиљададинара);

Датум доспећа менице на наплату, је датаум када је ремитент наплаћује.

У другом реду менице у текст који почиње: „**платите за ову меницу**“, у слободном простору уноси се број примерака у којем је меница издата, најчешће као: „једина“, што означава да је меница издата у једном примерку. Међутим, може бити издата у више примерака (два, три и више), па на означеном месту може да стоји текст: „прву“, „другу“ или „трећу“ меницу. Када се исплати један од примерака менице, поверилац не може да тражи исплату осталих;

Клаузула о извештају уноси се у текст менице и може бити означена као: „са извештајем или „без извештаја“, односно додаје се реч „са“ или реч „без“. Клаузула са извештајем обавезује трасата да не акцептира меницу док не добије од трасанта извештај о трасирању менице. Клаузула „без извештаја“ значи да трасат може да акцептира и исплати меницу, без претходног извештаја од стране трасанта;

Клаузула о протесту уноси се у меницу после речи „и ставити у рачун“, речима: „без протеста“ или речима: „са протестом“. Ако је у меницу унета клаузула „без протеста“, менични поверилац има право да тражи наплату од меничног дужника, без протеста менице. У овом случају уколико нема средстава на рачуну меничног дужника за извршење менице у целости, банка доставља податке из менице Народној банци Србије – Одсеку принудне наплате у Крагујевцу, ради завођења менице у редослед неизвршених основа за наплату и извршења менице са свих динарских и девизних рачуна дужника код свих банака. Међутим, ако је у меницу стављена клаузула „са протестом“, а на рачуну меничног дужника нема средстава за исплату менице, поверилац је дужан да протестује меницу код надлежног суда, у року од 2 дана после дана на који је меница платива.

Сопствена меница је исправа у законом одређеној форми којом се њен издавалац (трасант) обавезује да о року плати у њој означену суму лицу одређеном на меници.

Сопствена меница (соло меница) издаје се само у једном примерку, тако што онај који издаје меницу обећа да ће у њој означену суму исплатити сам и то назначи на меници речима: „За ову меницу платићу“. Дакле, нема трасата, већ само трасанта. Главни менични дужник је издавалац сопствене менице. На њој је означено још једно лице по чијој се наредби меница плаћа, односно лице коме се меница има платити. То је лице ремитент.

9.2.2 Функције меница

Меница, као инструмент плаћања и обезбеђења плаћања, у коришћењу има три основне функције:

- инструмент плаћања;
- инструмент обезбеђења плаћања;
- кредитни инструмент.

Меница као инструмент плаћања је способност менице да њеном имаоцу да право да меницом врши плаћање својих обавеза преношењем права из менице на свог повериоца. Ако је поверилац за испоручена добра примио од свог дужника меницу са одређеним роком плаћања, до истека рока за наплату, он може меницом да врши плаћање својих обавеза повериоцима путем индосамента, односно преносом права из менице на свог повериоца. Дакле, преношењем права из менице путем индосамента са једног на друго лице, омогућује се да се једном меницом изврши више плаћања, односно да се меница од дана издавања па до рока њеног доспећа за наплату, користи као инструмент плаћања. Уколико је на меници у делу где се наводе подаци о повериоцу – ремитенту стављена клаузула „не по наредби“, таква се меница не може преносити путем индосамента.

Први преносилац менице приликом индосирања менице увек је ремитент, који се при индосирању назива индосант. Индосант врши пренос по меници тако што на полеђини меничног бланкета, почев од врха менице супротно до талона уписује текст: „Уместо нама платите по наредби уз навођење правног лица – индосатора, на кога се преноси меница и право из менице, односно наводи фирму, седиште и адресу индосатора. После овог текста индосант – ранији поверилац по меници наводи место и датум индосирања, своју фирму, седиште и адресу, ставља печат и потпис овлашћеног лица.“

Меница као инструмент обезбеђења плаћања користи се када поверилац за испоручена добра или одобрен кредит захтева од свог дужника да му преда попуњене менице на рок доспећа сваке рате по кредиту. Ако дужник не плати одређену рату, поверилац тражи наплату потраживања подношењем менице на наплату. Најчешћи случај коришћења менице за обезбеђење наплате је код потрошачких и стамбених кредита, где давалац кредита своје потраживање обезбеђује меницом.

Меница као кредитни инструмент користи се приликом давања кредита физичким и правним лицима, када се меница користи као основни документ на основу којег поверилац врши наплату потраживања од свог дужника. Наиме, меница садржи све елементе који су неопходни да се у прописаном року наплати доспело потраживање од дужника по датом кредиту. У номиналну вредност менице

укључена је и камата од дана када је кредит пуштен у течај до рока одређеног за наплату, односно укупан износ који дужник користи у виду кредита.

9.2.3 Наплата менице

Брзина наплате је основна предност менице у наплати потраживања. Ималац менице приликом наплате менице није дужан да доказује основ по којем од дужника тражи наплату. Меница је одвојена од правног основа из којег је настала. Код менице се не види основ по којем дуг потиче. Дуг се може састојати из различитих основа: за примљену робу, по основу закупа, за изведене радове на објекту, на име поклона и сл. У случају тужбе поверилац не мора да доказује постојање основа, што значајно убрзава наплату потраживања од меничног дужника. Наиме, на дужину вођења спора за наплату потраживања од дужника, најчешће утиче доказивање о постојању основа за плаћање – постојање дуга (по основу испоруке робе, извршене услуге према уговору и по другим основама), што ималац менице не мора да доказује. Сама чињеница да поседује меницу на којој постоји безуслован упут да плати одређену своту новца, представља доказ да је менични дужник ту обавезу прихватио и дужан је да је плати. Безусловна обавеза дужника изражена је речима: „платите“, „изволите положити“, „позивам вас да платите“ и сл. Дакле, менични дужник је потписивањем менице прихватио да плати износ означен у меници, па нема потребе да суд утврђује основ по којем је дуг по меници настао, што убрзава наплату потраживања. Ако дужник своју обавезу не плати у року који је назначен у меници, поверилац има право да тражи наплату менице принудним путем. Принудна наплата са рачуна клијента врши се са свих рачуна клијента код банака, на којима он има средстава, и врши се на основу налога повериоца на основу доспелих хартија од вредности, меница или овлашћења које је дужник дао својој банци и свом повериоцу – према времену пријема. Дакле, ако дужник своју обавезу не плати о року доспећа менице, ималац менице подноси о року доспећа меницу на наплату банци код које дужник има рачун односно банци која је означена као место плаћања на меници која извршава меницу са рачуна дужника у тој банци, а ако нема довољно средстава за извршење менице, банка електронском поруком доставља податке Народној банци Србије ради блокаде свих дужникових рачуна код свих банака и ради спровођења принудна наплате са свих дужникових динарских и девизних рачуна код свих банака.

Издавалац менице може о року доспећа менице за наплату да изврши уплату меничног дуга и да у споразуму са повериоцем повуче и поништи меницу или да поверилац поднесе меницу на наплату код банке код које издавалац менице има рачун.

Ако је текући рачун издаваоца менице блокиран, потраживање по меници наплаћује се са рачуна меничног дужника по редоследу пријема извршних налога.

Дакле, право наплате дуга по меници не прекида се ни када је рачун издаваоца менице блокиран, с тим што се и наплата менице врши по редоследу пријема извршних налога. Меница спада у трећи ред приоритета и измирује се по извршењу свих основа из првог реда приоритета (пореских обавеза и других јавних прихода), и налога из другог реда приоритета – судских одлука.

9.2.4 Индосирање менице

Права из примљене менице, могу се индосаментом преносити на друга правна и физичка лица. Та способност менице омогућује имаоцу менице да преношењем права из примљене менице, може измиривати своје обавезе према својим повериоцима, а прималац менице такође стиче право да том истом меницом измири обавезу према свом повериоцу, тако да једна иста меница, до рока њеног доспећа, може да се користи за измирење више обавеза, односно да замени уговоре о цесији, асигнацији и преузимању дуга.

При индосирању менице јављају се два лица: **ималац менице** – лице које права из менице преноси на друго лице (у даљем тексту: **индосант**) и лице на које се права из менице преносе – **корисник менице**. Радња која означава пренос права по меници на друго лице назива се индосаментом. Индосамент се мора написати на меници и мора га индосант (лице које преноси право) потписати и оверити печатом.

9.2.5 Есконтовање менице

Значајна предност наплате потраживања садржаног у меници је да се њена вредност, пре рока доспећа, може уновчити путем есконта. Ако привредном друштву које поседује меницу другог друштва недостају ликвидна средства, оно може **наплатити меницу и пре њеног рока доспећа. Наплата износа на који гласи меница врши се путем есконта.** Есконт је француска реч која означава обрачунавање, односно одбитак интреса када се исплата менице врши пре њеног рока доспећа, односно када се њена номинална вредност умањује за камату до рока доспећа. Дакле, **приликом њене исплате пре рока доспећа њена номинална вредност умањује се за камату од дана исплате до рока доспећа.**

У пракси су честе појаве да предузеће продаје робу са одређеним роком плаћања. Продавац робе од свог купца за вредност испоручене робе добија меницу са уговореним роком плаћања. У номиналној вредности менице, поред вредности испоручене робе, може бити садржана камата од дана извршене испоруке до дана рока доспећа менице за наплату, што се не види из менице. Међутим, ако поверилац за продату робу или извршену услугу прими меницу са роком доспећа за наплату за 3, 5, 10 или више месеци од дана пријема менице, он може, у случају потребе за готовим новцем, наплатити меницу и пре рока њеног доспећа. **Наплате**

менице пре њеног рока доспећа врши се путем есконта код банке или друге финансијске институције које се баве давањем кредита. Банка прима меницу у есконт, тако што имаоцу менице исплаћује номиналну вредност менице умањену за есконтну стопу од дана исплате до дана доспећа рока за наплату.

Висина есконта се израчунава дисконтном каматом, применом простог интересног рачуна или конформном методом, од дана доспећа менице за наплату. Есконт се рачуна применом есконтне стопе утврђене кредитном политиком банке од дана пријема менице у есконт до дана доспећа менице. Висина есконта добија се применом следеће формуле:

$$E = (MI \times T \times P) / (365 \times 100)$$

Где је:

E = висина, износ есконта;

MI = менични износ;

T = време од дана есконта до доспећа менице за наплату;

P = есконтна стопа.

Тако, на пример, меница гласи на 1.000.000 динара са роком доспећа 31.12.2013. године, а ималац је подноси банци у есконт дана 31. октобра 2013. године или 60 дана пре рока доспећа. Банка је својом кредитном политиком утврдила есконтну стопу 15% на годишњем нивоу. Вредност која се исплаћује подносиоцу менице умањиће за износ есконта који износи:

$$E = (1.000.000 \times 60 \times 15) / (365 \times 100) = 24.658$$

Дакле, банка ће подносиоцу менице исплатити износ од 975.342 динара (1.000.000 - 24.658), односно умањиће номиналну вредност менице за 24.658 динара.

Трошкови есконта менице падају на терет лица које меницу подноси на есконт. Међутим, купац и продавац робе могу се договорити да трошкове есконта менице сноси купац, па се поставља питање на који начин се ови трошкови преносе на купце.

9.2.6 Авалирање менице

Авал менице је менично јемство (гаранција). Реч авал означава гаранције. **Авалирањем менице банка гарантује да ће менични дужник (издавалац менице) извршити меничну обавезу.** Али ако он то не учини, меничну обавезу извршиће банка. Зато је авалирање **условно преузимање меничне обавезе**, јер

банка врши ту обавезу само под условом да менични дужник не плати. Авалирањем меницеона заправо и гарантује да ће он платити своју обавезу. Може бити пун или делимични авал.

9.2.7 Акцептирање менице

Акцептирање менице је преузимање неког лица (трасата), а то је најчешће банка али може бити и неко предузеће, да исплати меничну обавезу уместо меничног дужника. То је безусловно преузимање меничне обавезе, јер то лице постаје главни менични дужник, и поверилац ће се у тренутку када меница доспева на наплату њему обратити. Може бити пун или делимични акцепт.

9.3 Платна картица

Платна картица је инструмент безготовинског начина плаћања и инструмент за подизање готовог новца код издаваоца картице или преко банкомата. То је мали комад пластике који садржи неко средство за идентификацију, што омогућава особи, на коју картица гласи, да је користи за наведене намене.

Бројни су разлози за коришћење платних картица: уштеда времена и за кориснике и за трговце, једноставност и комфор при употреби, сигурност у случају евентуалног губитка и расположивост свим средствима на рачуну 24 часа дневно. Корисник картице не мора више чекати у реду пред шалтерима да би подигао готовину, нити је у том погледу ограничен радним временом банке. Приликом плаћања може користити сва новчана средства којима располаже на рачуну (укључујући дозвољени минус, односно кредитни лимит), а не само готовину коју има у новчанику.

Платне картице се могу поделити у три групе:

- кредитне картице - садрже одређени кредитни лимит који потрошач може користити приликом куповине робе или повлачења готовине.

- дебитне картице – омогућава власнику да директно задржи свој рачун код банке.
- унапред плаћене картице – садрже компјутерски чип на који се убацује износ новца са рачуна власника картице или готовинском наплатом од њега. На овим картицама усладиштена је одређена вредност, односно унапред уплаћена средства која сун а располагању клијенту.

9.4 Кредитно писмо

Кредитно писмо је вредносни папир код које **асигнант (банка издавалац)** даје налог **асигнату (кореспондирајућа банка)** да износ из кредитног писма исплати **асигнатару (кориснику кредитног писма)**. Износ из кредитног писма се може исплаћивати сукцесивно. Постоје две варијанте кредитног писма:

- **Опште кредитно писмо** код којег је одређена једна или две банке асигнат (кореспондирајућа банка),
- **Циркуларно кредитно писмо** (чешће у пракси) садржи попис банака (асигната) код којих се кредитно писмо може исплатити.

Кредитно писмо као вредносни папир мора садржати следеће елементе:

- **Назив асигнанта** (издавалац кредитног писма-банка)
- **Назив или попис асигната** (листа банака)
- **Име асигнатара** (корисник кредитног писма)
- **Максимални износ** на који гласи кредитно писмо
- **Време и место издавања** кредитног писма
- **Потпис асигнанта** (издаваоца кредитног писма).

Од документарног акредитива се разликује по томе што је **кредитно писмо насловљено на име корисника акредитива**, а не на банку, и што се као акредитивни услов захтева да се поднесе меница са осталим пратећим документима. Кредитно писмо служи као ефикасно средство за размену новца, пошто се са њим постиже **ефикасна исплата у новцу у месту плаћања**. За кредитно писмо, његово издавање и употребу, примењују се правила и обичаји за документарне акредитиве, као униформна правила на међународном плану, која су усвојена од стране Међународне трговинске коморе у Паризу. По правилу **издавалац кредитног писма је банка, мада у неким земљама то може бити и трговац. Корисник кредитног писма је правно или физичко лице којем се исплаћује одређена сума новца у неком другом месту а често и у другој држави.**

9.5 Акредитив

Акредитив је писмо или инструмент плаћања којим налогодавац акредитива, преко банке, ставља на располагање кориснику акредитива одређени износ, а који корисник може наплатити када испуни одређене обвезе према налогодавцу акредитива. Акредитив се врло често користи као инструмент плаћања у трговини јер погодује обема странама учесницама у трансакцији.

Пример функционисања акредитива:

Налогодавац тј. купац добара отвара акредитив код банке, на који полаже средства у корист продавца тј. корисника акредитива. Банка затим доставља продавцу информације о акредитиву и висини средстава које гласе на акредитив, али условљава продавца располагањем акредитивом, тиме што мора испоручити робу налогодавцу акредитива (купцу), и мора банци доставити доказе да је робу испоручио, дакле да достави документацију (доставница, теретница...). **Акредитиви се врло често користе у међународној трговини, јер обезбеђују сигурну наплату робе за продавца, а за купца сигурност да ће му роба коју је платио стварно бити испоручена.**

Постоји више врста акредитива, зависно од њихове намене:

- **ностро (увозни) акредитиви** - које домаћи увозници отварају у корист иностраног продавца (извозника),
- **лоро акредитиви** - које инострани купац отвара домаћем извознику (продавцу),
- **опозиви акредитиви** - који се могу у свако доба изменити или опозвати без информисања корисника. За корисника је изузетно важно да одмах код отварања акредитива у његову корист провери да ли је реч о опозивом или неопозивом акредитиву,
- **неопозиви акредитиви** - не може се опозвати без сагласности корисника,
- **преносиви и непреносиви акредитиви** - означавају могу ли се преносити с корисника акредитива на другу особу. Преносиви акредитив постоји када је изричито означен као преносиви, ако није означен сматра се да је акредитив непреносиви,
- **обични (једнократни) акредитиви** - служе за једнократно повлачење акредитивног износа и у пракси се употребљава при једнократној испоруци робе.

10. Међународни платни промет

10.1 Међународна плаћања

Сва плаћања унутар једне земље обављају се у националној валути те земље, која је законито средство плаћања. Код нас је то динар. Плаћања према иностранству се обављају у светски признатим конвертабилним валутама. По ММФ (Међународни монетарни фонд) то су: амерички долар, еуро, јапански јен и британска фунта. Ове валуте су опште прихваћена међународна средства плаћања. Некада је ту улогу имало злато, јер је било опште прихваћено од свих земаља у светској трговини, док су данас то наведене валуте. Конвертибилност једне националне валуте подразумева да власник те валуте или потраживања у тој валути (девизе), може по слободној вољи, у свако доба, конвертовати - разменити за валуту било које стране земље у свету, по утврђеном девизном курсу. Није свака конвертибилна валута уједно и опште прихваћено средство плаћања. То зависи од тога да ли укупан обим спољнотрговинских послова те земље има велики утицај на укупну светску привреду и привредна кретања, да ли је има и колико у светским девизним резервама. Међутим, без обзира на то, уколико је нека валута конвертибилна, лако ју је заменити, у свако доба, по потреби, у неко опште прихваћено средство плаћања.

Постоје два основна система међународних плаћања:

- Мултилатерализам и
- Билатерализам.

Мултилатерализам је систем међународних плаћања када се потраживања остварена извозом у једној страни земљи могу користити за плаћања по основу увоза у тој земљи, али и у било којој другој земљи, без ограничења. **Заснива се на конвертибилности валута.** Конвертибилност валута обезбеђује најповољније услове трговине јер се може куповати тамо где је најјефтиније, а продавати где је најскупље. Власници конвертибилних валута, било домаћи или страни, имају сигурност у њихово поседовање јер су оне прихватљиве и опште признате, па их стога могу користити за куповину и плаћање било које робе или услуге на свету или их могу чувати као богатство. Услови конвертибилности валуте су: развијеност националне привреде, висок ниво дохода по глави становника, конкурентност на светском тржишту у дужем временском периоду, уравнотежен или активан платни биланс у дужем временском периоду, стране девизне резерве на адекватном нивоу.

Билатерализам је систем меународних плаћања када се потраживања остварена извозом у једној страни земљи могу искористити за плаћања по основу увоза роба и услуга само према тој земљи где су и остварена. **Заснивају се на билатералним споразумима две земље које немају конвертабилне валуте.** Код овог система

плаћања се на нивоу две државе уговара увоз и извоз на годишњем нивоу, који подразумева једнакост дуговања и потраживања у њиховим трговинским билансима, а примењује се клириншки начин плаћања. **То значи размена роба са робних листа - списак свих роба које ће се размењивати у оба правца у периоду од најчешће годину дана, на нивоу држава, при чему увозници и извозници плаћају односно наплаћују своја потраживања у домаћим валутама у својим земљама.** Клиринг је практично међусобно пребијање дуговања и потраживања земаља трговинских партнера, изражених у заједнички договореној валути. Овај систем међународних плаћања се данас скоро више и не користи у свету, и у нашој земљи. Уместо билатералних споразума се користе споразуми са клаузулом највећег повлашћења или везани послови плаћања робе робом.

10.2 Средства међународних плаћања - валуте и девизе

Средства међународних плаћања могу бити:

- **Валуте** - ефективни новац било које земље света у облику кованог новца или папирног новца (банкноте). Ретко се користе као готов новац, најчешће у туристичке сврхе или за службена путовања. Чешће се уместо њега користе чекови и кредитне картице. Они приликом плаћања у иностраној земљи могу заменити готов новац или се помоћу њих до њега лако може доћи. Уместо у валутама, сва међународна плаћања се обављају првенствено девизама.
- **Девизе** - сва новчана потраживања у страним валутама, која физичка или правна лица имају на својим рачунима у банкама у иностраној валути, као и ефективни страни новац, а могу се користити за: подизање готовине са девизног рачуна или плаћање чековима, меницама, налозима, електронски и сл. у иностраној валути. Сва плаћања, физичких и правних лица, према иностранству се обављају преко банака (око 90%), при чему се приливи девиза остварују: извозом робе и услуга, приливом капитала у разним облицима из иностранства и дознакама радника из иностранства, а одливи девиза се остварује: увозом робе и услуга, пласманом капитала у разним облицима у иностранство и плаћања грађана према иностранству са њихових девизних рачуна.

Када валута једне земље пређе у другу земљу, она губи својство законитог средства плаћања, али не и своју вредност. Она постаје роба као и свака друга и њена цена се формира под утицајем понуде и тражње за њом. **Цена валуте - девизе једне земље изражена у валути друге земље назива се девизни курс. Он показује колико се јединица домаће валуте размењује за јединицу стране валуте, нпр: 1 € = 118 РСД.** Девизни курс представља везу између домаћих и страних цена. Захваљујући њему цене иностраних роба и услуга могуће је изразити у домаћој валути. Исто

тако, цене домаћих роба и услуга могуће је исказивати у страниј валути. То је његова основна функција. Тиме се омогућава поређење цена и препознавање производа који су конкурентни и могу се извозити, односно производи који су у иностранству јефтинији, па их треба увозити. Међутим, девизни курс може вршити ову функцију само ако је реални и у равнотежи. Овакав курс се формира слободно на девизном тржишту под утицајем понуде и тражње девиза, конвертабилних валута.

10.3 Међународни платни промет

Платни промет у земљи или унутрашњи платни промет обухвата сва плаћања која се реализују између домаћих (правних и физичких) лица. Платни промет у земљи се реализује у складу са националним прописима који уређују ову материју и са прописаним инструментима платног промета. **Платни промет са иностранством, односно међународни платни промет, обухвата сва плаћања и наплате између физичких и правних лица једне земље са лицима која се налазе у другим земљама, без обзира на основ по коме се врши плаћање и наплаћивање (по основу увоза и извоза робе и услуга или по основу финансијских трансакција, превоза путника и робе, туризма и др.).** Платни промет са иностранством се реализује у складу са Законом о девизном пословању који свака земља доноси за себе.

У платном промету са иностранством, за разлику од платног промета који се одвија унутар једне земље (унутрашњи платни промет), не постоји универзално законско средство плаћања које је прихваћено у свим земљама. **Платни промет са иностранством обавља се у различитим уговореним националним валутама, а према склопљеним платним споразумима и аранжманима између држава које учествују у плаћању, или према комерцијалним уговорима увозника и извозника уколико такви међудржавни аранжмани не постоје.**

Саму технику платног промета са иностранством прописује Централна банка земље. Оперативно се спроводи између пословних банака у земљи и иностранству, које су овлашћене институције за ову врсту посла. Банке са одабраним банкама у другим земљама закључују посебне споразуме о међусобној сарадњи. Таквим споразумом између банака се успоставља пословни коресподентски однос, а такве банке се називају коресподентске банке. Једна банка код друге отвара рачун. Увозници и извозници дају налоге за наплату или плаћање својим банкама, а оне их извршавају преко својих коресподентних банака у иностранству, преко контокоректних рачуна.

Данас је техника међународног платног промета толико усавршена, да се преношење средстава између свих земаља света може извршити за мање од једног

дана. Реч је о **електронском преносу налога - SWIFT**. Платни промет са иностранством спада у групу посредничких банкарских послова, где се банка појављује као посредник у своје име, а за рачун комитената. У нашој земљи платни промет са иностранством обављају овлашћене пословне банке, а за потребе државе и њених органа Народна банка Србије.

Инструменти платног промета са иностранством

Најзначајнији инструменти међународног платног промета су:

- Међународна банкарска гаранција,
- Међународна банкарска дознака,
- Међународни документарни акредитив,
- Међународна меница,
- Међународни чек,
- Међународно кредитно писмо,
- Међународне кредитне катрице,
- Међународни документарни инкасо.

ЧЕТВРТИ МОДУЛ

ПОСЛОВНЕ ФИНАНСИЈЕ

1. Благајна и благајничко пословање

БЛАГАЈНА је посебно одељење или место у предузећу преко којег се обавља благајничко пословање, односно уплаћује и исплаћује готов новац. За чување новца постоје специјалне касе које имају сигурносне браве, за чије се откључавање и закључавање користе два различита кључа. Лица којима су поверени кључеви називају се сукључарима, а један од њих је обавезно благајник.

БЛАГАЈНИК је лице у предузећу које обавља благајничке послове, односно руководи готовином. Дужност благајника поверава се стручном и савесном лицу које ће на поштено, одговорно и стручно да рукује готовим новцем, а при том је и вешт у бројању новца, миран, поуздан, љубазан са странкама.

БЛАГАЈНИЧКО ПОСЛОВАЊЕ обухвата примање, чување и издавање готовог новца. Према нашим прописима, предузећа држе само мањи део готовине у својој каси, а остатак држе у банкама. Прописи ограничавају исплате у готовини до одређеног прописаног износа. Изузетак су зараде радника у готовом, дневнице за путне трошкове и за откуп пољопривредних производа од непосредног произвођача. На крају радног дана сав новац из благајне се узима и предаје у корист текућег рачуна банци (осим одређене количине ситног новца потребне за почетак следећег радног дана). Некада је постојао благајнички максимум – количина новца која сме да остане у благајни, данас он не постоји. **НА КРАЈУ РАДНОГ ДАНА НОВАЦ НЕ ОСТАЈЕ У БЛАГАЈНИ.**

У већим предузећима поред **ГЛАВНЕ БЛАГАЈНЕ** формирају се и **ПОМОЋНЕ БЛАГАЈНЕ**, чији је задатак да растерете односно олакшају посао главној благајни. У том случају помоћне благајне добијају од главне благајне новац за исплату и у утврђеним временским размацима подносе јој обрачун својих исплата.

Помоћне благајне могу бити:

- порто благајна (исплаћује ПТТ трошкове),
- транспортна благајна (исплаћује трошкове транспорта),
- благајна економата (исплаћује новац за разне ситне набавке материјала економата),
- благајна продавница,
- благајна стоваришта

Предузеће мора имати одвојену и динарску благајну од девизне благајне, ако има страна средства плаћања.

Благајник сме да наплати и исплати новац, само на основу прописаних и контролисаних докумената. Контролу благајничких докумената врши контролор или ликвидатор. Његов задатак је да утврди формалну, рачунску и суштинску исправност документа и на основу тога изда **НАЛОГ БЛАГАЈНИ - НАПЛАТИТЕ – ИСПЛАТИТЕ**. Благајнички налози олакшавају посао благајнику и састављају се у два примерка од којих се један припаја документу, а други остаје у блоку – благајни. (Међусобно се разликују по садржају и боји ради лакшег руковања).

2. Благајна и благајничка документација

Када на основу правдајућег документа и одговарајућег благајничког налога, изврши Примање или издавање готовог новца, благајник је дужан да изврши и одговарајућу евиденцију тих наплата и исплата. Ова евиденција назива се **благајничка евиденција** и води се у књизи благајне, односно **благајничком дневнику-благајничком извештају**.

Благајнички дневник воде предузећа свакодневно уколико имају свакодневни промет новца у благајни. Благајнички дневник се води у повезаној књизи чије су стране дупло нумерисане, јер су то два истоветна примерка - оригинал и копија. Оригинал са правдајућом документацијом и благајничким налозима, благајник на крају радног дана доставља књиговодству на књижење, а копија остаје у благајни.

БЛАГАЈНА	
СВЕ ГОТОВИНСКЕ УПЛАТЕ	СВЕ ГОТОВИНСКЕ ИСПЛАТЕ
<ul style="list-style-type: none"> • ПОЧЕТНО СТАЊЕ • СВА ПОВЕЋАЊА ○ подигнута готовина са текућег рачуна ○ примљени пазар продавца ○ разне готовинске уплате 	<ul style="list-style-type: none"> • СВА СМАЊЕЊА ○ уплате на текући рачун ○ исплате зарада радника ○ исплате путних налога ○ разне исплате у готову • САЛДО ЗА ИЗРАВНАЊЕ

ПРИМЕР ЗА ЕВИДЕНЦИЈУ У БЛАГАЈНИЧКОМ ДНЕВНИКУ

Трговинско предузеће "Прваци", Параћин, има на дан 25.03.2014.год. стање готовине у каси од 300,00. Истог дана настале су и следеће уплате и исплате у благајни:

1. Продавница бр.1 предала је дневни пазар благајни по признаници број 98, у износу од 5.000,00 (налог за наплату бр.140).
2. Налогом за уплату је уплаћен на текући рачун износ од 5.000,00 (налог за исплату бр.155).
3. Налогом за готовинску исплату, подигнуто је са текућег рачуна 600,00 за потребе благајне.
4. На основу налога за службени пут исплаћена је Крсти Крстићу аконтација од 250,00.
5. Купљен је канцеларијски материјал и завршене је исплата по рачуну бр.85 у износу од 190,00.
6. Пребројавањем новца у каси утврђено је стварно стање од 450,00.

Назив организације	
Број	05-2692
	19.07.200
НАЛОГ ЗА СЛУЖБЕНО ПУТОВАЊЕ	
Радни-ца*	Крста Крстић, Београд
Распоређен-на* на радно место	набављач - комерцијалиста
упућује се на службени пут дана	25.07. 200 у Бачки Петровац
са задатком	Набавка материјала
На службеном путу користити превозно средство	кола
Дневница за ово службено путовање припада у износу од дин.	
На службеном путу ће се задржати најдаље до 25.07. 200	
године, а у року од 48 часова по повратку са службеног пута и доласку на посао, поднеће писмени извештај о обављеном службеном путу. Рачун о учињеним путним трошковима поднети у року од три дана.	
Путни трошкови падају на терет:	
Одобравам исплату аконтације у износу од динара 250,00	
Налогодавац <i>M. Cvetanović</i>	
* непотребно прецртати. (М.П.)	

ЗАПИСНИК

о извршеном попису готовине у благани 25. јуна 200.. год.

Пребројавањем новца у каси на дан 25. јуна 200.. године утврђено је стварно стање од 450.– динара (словима: четиристотинепедесет динара) и то:

- 20 новчаница по 20.– динара, тј. 400.– динара
- 5 новчаница по 10.– динара, тј. 50.– динара
- УКУПНО 450.– динара**

Рачунско стање, према документацији и благајничком дневнику од 25. јуна 200.. године износи 460.– динара (словима: четиристотинешездесет динара), те се констатује:

мањак од 10.– динара (словима: десет динара)

Комисија предлаже да се за настали мањак задужи одговорно лице – благајник.

БЛАГАЈНИК

T. Milosevic

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

J. Mlawut

O. Pucwut

C. Kavuti

NALOG BLAGAJNI		datum: 25. 07. 200..	broj: 140
NAPLATITI u korist računa: <u>Blagajne</u>			
SADRŽAJ	DINARA	RAČUN BROJ	
<u>Priznanica br. 98 - Pazar prodavnice</u>	<u>5.000,00</u>		
.....			
slovima: <u>pet hiljada dinara</u>			
blagajna: <u>J. Stančević</u>		knjižio: <u>V. Mitic</u>	

НАЛОГ БЛАГАЈНИ		Датум <u>25.07</u> 200__ год.	
Исплатите		Број <u>155</u>	
На ТЕРЕТ рачуна број <u>Blagajne</u>			
САДРЖАЈ	ДИНАРА	Рачун број	
<u>Uplata na zero-racun</u>	<u>5.000,00</u>		
.....			
СЛОВИМА <u>pet hiljada dinara</u>			
НАРЕДИО	КОНТРОЛА	ОДБРАВА	БЛАГАЈНА
<u>A.J.</u>	<u>KY</u>	<u>J.9</u>	<u>D.S</u>
		<u>98</u>	<u>D. Trajkovic</u>

..... (штамбил) днев. I бр 98

Серија

Признаница

Динара 5.000,00 (словима) pet hiljada dinara

Prodavnica 1. - M. Kostić примљено је од

Из на име дневни pazar

Prodavnica br. 1. od 15. maja 2000.

15.5. 200.... год.

Примио
V. Mitic

Ком	Апоени	Укупно
	5000.00	
	1000.00	
	500.00	
2	200.00	400,-
1	100.00	100,-
1	50.00	50,-
2	20.00	40,-
1	10.00	10,-
	5.00	
	2.00	
	1.00	
	0.50	
Свега:		600,-
Укупно:		600,-

Промет благајне	29.300,-	28.800,-
Салдо од <u>24.03.2014.</u>	100,-	
Укупни примитак	29.400,-	
Одбија се издатак	28.800,-	
Салдо од <u>25.03.2014.</u>	600,-	

СЛОВИМА:

Благајник:

Контролисао:

3. Средства предузећа

Предузеће мора располагати одређеним **средствима, тј. имовином**, јер је то услов да се у процесу добије производ (услуга). Средства морају и квантитативно и квалитативно да одговарају задатку предузећа. То значи да ће једно производно предузеће нпр. за производњу конфекције имати другачија средства од трговинског предузећа које продаје конфекцију. Свако предузеће мора да располаже таквим конкретним облицима пословних средстава која су прилагођена његовом пословном задатку. Имовина предузећа је скуп различитих средстава која се користе за обављања пословних задатака предузећа.

Целокупна имовина, тј. сва средства предузећа имају своје **изворе којима се одређује порекло или начин њиховог прибављања** (власништво). Средства уложена при оснивању предузећа, или која су резултат пословања предузећа, представљају сопствана средства, тзв. сопствени или трајни капитал. Средства прибављена путем кредита имају извор у обавезама (дуговањима) предузећа. Обавезе могу бити дугорочне и краткорочне, било да се ради о обавези према кредиторима или осталим повериоцима (добављачима). Осим кредита, предузећа као облике финансирања могу користити и емисију хартија од вредности (акције, обвезнице, записи...), лизинг, факторинг, форфетинг.

Сва средства предузећа представљају његову бруто имовину и књиговодственим именом се називају АКТИВА, а извори средстава називају се заједничким именом ПАСИВА (тако се систематизују у финансијском извештају – Билансу стања).

Средства предузећа могу бити у облику ствари, права и новца. Средства се првобитно налазе у новчаном облику, као слободна средства, а мењају свој облик када прелазе у робну и технолошку фазу пословања, односно када се новчана средства употребе за набавку и куповину зграда, машина, уређаја, опреме, земљишта, сировина..., чиме мењају облик и постају средства у процесу производње.

Према својој улози и функцији средства се јављају у облику **средстава за рад и предмета рада**, а помоћу радне снаге мењају облик током репродукције. Мењање облика средстава представља кружење средстава. На овом кружењу пролазе кроз неколико метаморфоза, тачније кроз три:

- претварање новчаног облика средстава у почетни робни облик на почетку њиховог кружења,
- претварање почетног робног облика у завршни робни облик, тј. готов производ,

- претварање завршеног робног облика у завршни новчани облик (претварајући се у финансијски резултат пословања предузећа у виду губитка или добитка), да би се поново вратио у репродукцију претварањем у почетни робни облик.

$$H - P - П - P_1 - H_1$$

Процес пословања предузећа се изражава као процес трошења енергије и рада запослених радника помоћу средстава за рад и предмета рада. Сва средства ангажована у репродукцији могу се поделити у две основне категорије:

- основна средства и
- обртна средства.

3.1 Основна средства

Основна или стална средства су трајни, материјални облик средстава предузећа која у једном циклусу репродукције производа делимично преносе своју вредност, задржавајући употребне карактеристике до краја свог радног века. Употребом и коришћењем у процесу рада основна средства не мењају свој материјални облик. Имају дуг век трајања, не утроше се у једном циклусу репродукције.

Основна средства према стању (функцији) јављају се у облику:

- основних средстава у припреми,
- основних средстава у употреби,
- основних средстава изван употребе.

Основна средства у припреми чине углавном инвестиције у току, намењене за припрему делатности предузећа, а то су започети радови на изградњи појединих врста основних средстава.

Основна средства у употреби чине: земљишта, грађевински објекти и средства за рад. У земљиште (које служи за привредне потребе) убрајају се пољопривредне површине, на којима се производе одређени производи и на којима предузеће обавља своју делатност. У грађевинске објекте привредног карактера спадају зграде у које су смештена средства за производњу, било у радном или у складишном простору и у којима се обавља процес рада. Средства за рад су оруђа којима се делује на предмете рада, ради добијања одређених производа. Она могу бити директна и индиректна у зависности од тога да ли учествују непосредно у обради на предмете рада или не.

Основна средства изван употребе су она која нису у функцији пословања предузећа и служе као резерва у обављању делатности. Она се могу изнајмити другим предузећима, продавати или уступати. У ова средства спадају и она која су неупотребљива и која су намењена за расходовање и она се класификују као неупотребљива основна средства.

Основна средства према појавним облицима деле се на:

- нематеријална улагања (права),
- материјална средства,
- новчана средства у облику дугорочних финансијских пласмана.

Нематеријална улагања чине две групе: прва група су разноврсна дугорочна улагања и пласмани предузећа: оснивачка улагања, улагања у истраживање и развој, улагања у пробну производњу, нематеријална улагања у припреми, аванси за нематеријална улагања...). Другу групу чине концесије, патенти и лиценце. Концесије представљају давање на коришћење природних богатстава и јавних добара на одређени рок уз накнаду. Најчешћи рок је 30 година. Патент је ауторско право на сопствено откриће код званичне институције, а лиценца је куповина патента.

У **материјална средства** спадају: земљиште, шуме, грађевински објекти, вишегодишњи засади, основно стадо, основна средства у припреми, и опрема (уређаји, постројења, транспортна средства, алат и инвентар).

Дугорочни финансијски пласмани представљају основна средства предузећа у новчаном облику и у ову категорију спадају:

- улагања капитала предузећа у тзв. везана предузећа, са којима се остварују одређене пословне функције,
- учешће у капиталу других правних лица, када предузеће откупљује акције или друге хартије од вредности, ради остваривања дивиденде,
- дугорочни кредити у земљи и и иностранству које је предузеће пласирало,
- дугорочне хартије од вредности; куповина акција на тржишту.

Извори финансирања основних средстава су:

- сопствени извори средстава - остварена добит,
- позајмљени (туђи) извори средстава - кредити, издавање обвезница, удруживање и улагање средстава других лица.

Вредност основних средстава може бити:

- набавна вредност,
- амортизована вредност,
- садашња вредност,
- ревалоризована вредност.

Набавну вредност основних средстава чини фактурна цена увећана за трошкове транспорта, монтаже и уградње, царине, порезе... Она се мења током трајања основног средства

Амортизована вредност основних средстава је књиговодствено-техничка категорија. Она у току године представља трошак, а на крају године прелази у исправку вредности основних средстава (отпис). За износ амортизоване вредности је умањена набавна вредност, а помоћу ње се књиговодствено стање прилагођава стварном стању. Амортизована вредност показује колико је основно средство умањило своју вредност у дотадашњем веку трајања.

Садашња вредност основних средстава представља неотписани део вредности која се добија када се од набавне цене одбију извршени отписи амортизације. Садашња књиговодствена вредност основних средстава се разликује од вредности по којој се она могу набавити.

Ревалоризована вредност основних средстава представља свођење књиговодствене вредности на тржишну вредност. За то свођење се користи коефицијент ревалоризације по месецима у току године и збирни коефицијент на крају пословне године. Коефицијент представља стопу раста цена на мало коју званично објављује завод за статистику. Врши се ради обрачунавања реалне амортизације и ради реалног утврђивања добити.

3.1 Обртна средства

Обртна средства представљају део имовине предузећа и део пословних средстава која се у целости утроше у процесу репродукције. Она се разликују од основних средстава по свом веку употребе који је код њих мањи од годину дана. Претежни део обртних средстава чине предмети рада и новчана средства, тј. залихе (материјала, производа и робе), потраживања и готовина, као и део основних средстава са роком трајања до годину дана.

Обртна средства стално круже у процесу пословања предузећа. Циклус кружења средстава започиње новцем, који служи за куповину сировина и материјала и потребних за пословање предузећа. Уз помоћ радне снаге и средстава за рад ствара

се готов производ или услуга. Потом се на тржишту врши њихова реализација, добијају се новчана средства, која се поново употребљавају за набавку предмета рада и других фактора производње. На тај начин се затвара круг кретања обртних средстава, зато се и зову обртна средства.

Обртних средстава се могу различито класификовати: према улози у циклусу пословања предузећа, према изворима, временском ангажовању и др. Према улози коју врше, деле се на:

- средства у материјалном облику (ствари),
- средства у новчаном облику,
- средства у облику права.

Обртна средства у материјалном облику чине: сировине и остали материјали за производњу, недовршена производња и полупроизводи, залихе готових производа, инвентара и амбалаже.

Обртна средства у новчаном облику јављају се као готов новац у благајни и жиро-рачунима, који је намењен за куповину средстава у предузећу. Ова средства чине и девизна средства предузећа у банкама, као и разна потраживања по основу продаје и финансијских аранжмана предузећа.

Обртна средства у облику права појављују се у виду потраживања од купаца за испоручену, а не наплаћену робу и лиценци које се исплаћују на терет трошкова пословања

4. Извори средстава

Да би предузеће обезбедило потребна пословна средства потребни су извори средстава. Извори средстава могу бити сопствени и туђи.

Сопствени извори средстава настали су из сопствених резултата пословања, кроз акумулирани добитак или су то уложена средства власника предузећа. Та средства су најјефтинији и најсигурнији извор финансирања, који предузећу обезбеђују највећи део самосталности.

Позајмљени извори средстава подразумевају коришћење кредита, емисију хартија од вредности, лизинг, факторинг, форфетинг.

За предузеће је врло важан однос (размера) сопствених и туђих извора средстава, јер то упућује на степен задужености предузећа, услед коришћења кредита банака, обавеза према добављачима и сл. Такође за предузеће је битан однос **краткорочних и дугорочних извора**, јер је основно правило финансирања, познато под називом

ЗЛАТНО БИЛАНСНО ПРАВИЛО, захтев да се основна средства финансирају из дугорочних извора, а да се обртна средства финансирају из краткорочних извора.

5. Приходи и расходи предузећа

Циљ оснивања сваког предузећа је да оствари добит (профит). Као циљ пословања предузећа поставља се стварање производа којима се могу задовољити друштвене потребе. Зато се производ сматра резултатом пословања. Производ које предузеће произведе износи се на тржиште, где се размењују за новац. Циљ пословања предузећа је постигнут уколико је износ новца довољан да се надокнаде улагања у елементе производње, као и да један део средстава остане за извршавање обавеза према друштвеној заједници, и да део остане за развој предузећа. Тек је онда остварен циљ пословања. Сва предузећа се труде да остваре што веће резултате свог пословања уз минимална улагања и трошења. Резултате пословања није једноставно приказати. У пракси предузећа они се изражавају као:

- физички производ,
- укупни приход и
- добит.

Производ се квантитативно изражава и мери одговарајућим јединицама мере. Он се исказује количином производа или услуга у одређеном временском периоду. Резултати пословања који су изражени обимом остварене производње или количином извршених услуга показују степен остваривања циљева економије предузећа.

Укупни приходи представљају вредносни односно новчани израз обима производње која је реализована на тржишту. Према томе укупан приход представља финансијски израз прихода предузећа у одређеном временском периоду. Према актуелној законској регулативи укупан приход чине:

- пословни приходи,
- приходи од финансирања и
- вандредни приходи.

Пословни приходи су приходи највећег дела укупног прихода и добијају се као резултат пословања предузећа. Под пословним приходом сматрају се приходи од продаје производа и услуга. **Приходи од финансирања** представљају камате као приходи од улагања слободних новчаних средстава предузећа путем давања кредита у земљи и иностранству. У приходе од финансирања спадају и приходи од курсних разлика које је предузеће остварило у одређеном временском периоду, као

и куповина и продаја акција, обвезница и сл. на тржишту хартија од вредности. **Вандредни приходи** су резултат вандредних и непредвидљивих околности, а то су: приходи од продаје основних средстава, приходи од осигурања, награде на сајмовима и изложбама, наплате штета и др. Вандредни приходи су ставка на које предузеће не може унапред а рачуна и да их калкулише у својим годишњим плановима пословања. **Укупне расходе** чинесв и укупни материјални издаци и трошења које је предузеће остварило у пословању у одређеном временском периоду. Ове расходе чине:

- пословни расходи,
- расходи финансирања и
- вандредни расходи.

Пословни расходи настају у процесу пословања предузећа и чине највећи део расхода предузећа, а то су материјални трошкови (трошкови материјала, енергије, ситног инвентара, транспортне и друге услуге које имаје карактер материјалних трошкова, амортизација основних средстава), зараде које се исплаћују радницима, и нематеријални трошкови (троскови учињени за маркетинг, рекламу пропаганду, сајмове, изложбе и сл.). **Расходи финансирања** настају из финансијских трансакција предузећа, коришћењем средстава других предузећа, пословних партнера и банака. Расходе финансирања чине: камате, курсне разлике... Ови расходи умањују финансијске резултате пословања и тежња предузећа је да их минимизира. **Вандредни расходи** настају због непредвиђених околности и утичу на умањење резултата пословања. Чине их: мањкови материјала, резервних делова, ситног инвентара, готових производа, робе и новца, плаћене казне и пенали, накнаде штета, расход из ранијих година.

Добит као резултат пословања предузећа може се поистоветити са профитом. Пословни резултат се уврђује периодичним годишњим обрачуном. Он се увек изражава вредносно, а може бити позитиван и негативан. Добит предузећа представља разлику између укупног прихода и укупног расхода у одређеном временском периоду. Величина добити зависи од величине укупног прихода и од величине укупних расхода које предузеће учини за реализацију добити.

Насупрот добитку настаје губитак у пословању предузећа. Он настаје уколико предузеће остварује веће расходе од прихода. Појава губитка увек изазива предузимање хитних мера оздрављења и санације предузећа, односно отклањање узрока насталих губитака.

ПЕТИ МОДУЛ

ПОСЛОВИ СА БАНКАМА

1. Појам и улога банке у савременом туристичком пословању

Банкарским пословима се сматрају сви они послови које банке традиционално обављају (нпр. послови платног промета), и сви послови који су институционализовани као банкарски послови (Законом о банкама дефинисани као банкарски послови).

Развој банака подразумева њихову способност да се прилагоде захтевима тржишта тј. својих клијената и потенцијалних клијената, и пре свега променама у друштву. Историјски посматрано банке се дефинишу према улози коју су имале у друштву, а која се мењала онако како се развијало и мењало људско друштво. Уважавајући све промене у развоју банака, постоје традиционалне групе банкарских послова, као и критеријуми према којима је груписање извршено, и према којима се банкарски послови анализирају и изучавају.

2. Врсте банака

Банка је економски субјект, најчешће основан у форми акционарског друштва, који се бави: прикупљањем штедње, одобравањем кредита, платним прометом и другим пословима.

Банке су сличне свим осталим предузећима зато што су ~~не~~ профитно оријентисане као и она ~~предузећа~~, али за разлику од њих, оне послују с туђим средствима и из тог разлога су под посебним надзором државе. Банка врши мобилизацију слободних новчаних средстава (прикупља депозите), и при томе својим комитентима (депонентима) плаћа пасивну банкарску камату. Из прикупљених средстава банка пласира кредите, на које наплаћује активну камату. Суштина пословања у банкарству је да камата на одобрене кредите, или тзв. активна камата буде већа од камате коју банка плаћа на депозите својим депонентима, тзв. пасивне камате. Из те разлике банка покрива своје трошкове и остварује зараду. Наравно пословање банака није без ризика, па зато при одобравању кредита банке врше оцену бонитета корисника кредита или рентабилности неког инвестиционог пројекта.

Банкарски систем представља организацију банкарства у некој земљи или групи земаља у смислу структуре, функције, власништва и међусобне повезаности банака. Банкарски системи се знатно разликују од земље до земље, али имају и

многе сличности с обзиром на чињеницу да им је заједничко постојање централне банке.

Данас се банке могу јавити у различитим организационим и власничким облицима.

Депозитне (комерцијалне) банке су најраспрострањенији облик банака. Њихов примарни посао је прибављање средстава путем депозита и одобравање кредита. Осим ових послова оне се баве и платним прометом, пословима са хартијама од вредности, комисионим пословима и сл.

Универзалне банке су банке које се баве свим пословима из номенклатуре банкарске регистрације. Прве банке су биле универзалне банке. Настале су из потребе привредних субјеката да целину свог финансијског пословања обављају преко једне банке. Баве се и пословима који нису банкарски, као што је осигурање, брокерски послови...Овај тип банака је данас доминантан у Европи.

Хипотекарне банке се разликују од осталих банака по томе што су њихови укупни пласмани заштићени од ризика путем хипотеке на некретнине. Оне најчешће одобравају стамбене кредите, кредите за адаптацију и за улагање у некретнине.

Специјализоване банке се баве само појединим врстама банкарских послова или су фокусиране на поједине секторе (гране). Могу имати ужи или шири „репертоар“ банкарских послова, што указује да је реч о одређеном виду уског пословног усмеравања у подели рада између банака. Разликујемо инвестиционе банке (фокусиране на финансирање инвестиција), извозне банке (фокусиране на финансирање извоза), хипотекарне банке (фокусиране на одобравање хипотекарних кредита), привредне банке (финансирање привреде) и др. Специјалним банкама се сматрају и гранске банке које се не специјализују према врстама банкарских послова, већ обављају само неке послове за потребе појединих делатности и привредних грана, нпр. пољопривредна банка, текстилна банка, индустријска банка и др.

Развојне банке се баве финансирањем развојних пројеката и структурног прилагођавања привреде. Могу бити организоване на националном или међународном нивоу. Најпознатије међународне развојне банке су: Међународна банка за обнову и развој, Међународно удружење за развој, Европска банка за обнову и развој и др.

Мултинационалне банке послују у више земаља преко мреже својих филијала (у Лексикон). Сличне су универзалним банкама зато што пружају све врсте услуга. Располажу знатним кредитним потенцијалом и кредитирају највеће послове.

„**OFF SHORE**“ **банке** су врло специфичне банке. Оснивају се у земљама у којима су порези врло ниски (порески рајеви). Оснивач „off shore“ банке мора бити странац у односу на државу у којој се ова банка оснива. Она мора бити основана средствима која воде порекло из иностранства и целокупно своје пословање мора обављати у иностранству. Ове банке се углавном оснивају са циљем да се избегне контрола пословања, да се плате мањи порези, а понекад и да се сакрије идентитет власника.

Према **власништву**, банке могу бити у **приватном, државном или мешовитом** власништву. Последњих година постоји тренд приватизације државних банака, тако да доминирају приватне банке.

Институције сличне банкама су **штедионице**, али оне у ужем смислу не припадају банкама. Оне најчешће прикупљају депозите (штедњу) од својих чланова и њима одобравају кредите. Најпознатији облици штедионица су стамбене штедионице, које дају стамбене кредите својим члановима и штедитно-кредитне задруге, које најчешће кредитирају земљораднике и занатлије. Постоји могућност оснивања и општих штедионица, које су отворене за све, а не само за своје чланове. Најпознатији пример овакве штедионице је поштанска штедионица.

Институције сличне банкама су и **микрофинансијске организације**. Ове институције не могу да прикупљају депозите (што је основни банкарски посао), већ само да одобравају кредите. Њихови извори средстава за одобравање кредита су: оснивачки капитал, донације, зајмови од других финансијских институција и сл. Најчешће су усмерене ка кредитирању: грађана, пољопривреде, занатлија и малих предузећа. По правилу одобравају мале кредите.

3. Банкарски послови

Критеријуми за поделу банкарских послова су:

- билансни критеријум,
- функционални критеријум и
- временски критеријум (рочност послова).

Према **билансном критеријуму** разликују се:

- пасивни банкарски послови,
- активни банкарски послови,
- неутрални банкарски послови и
- сопствени банкарски послови.

Према **функционалном критеријуму** разликују се :

- послови мобилизације и концентрације слободних новчаних средстава,
- банкарски пласмани (пласмани у облику кредита и у хартије од вредности),
- комисиони и посреднички послови,
- сопствени (властити послови).

Према **временском критеријуму** (рочности мобилисаних средстава и рочности пласираних средстава) банкарски послови су:

- краткорочни и
- дугорочни.

Ови критеријуми се међусобно могу прожимати (комбиновати), тако да постоје послови који у исто време изражавају билансну позицију, временску димензију и функционалност. Нпр: пасивни банкарски послови (приказују се у пасиви биланса пословне банке) имају функцију мобилизације и концентрације слободних новчаних средстава, а могу бити и краткорочни пасивни послови (краткорочни депозити) и дугорочни пасивни послови (емисија акција, емисија хипотекарних заложница). Односно, активни банкарски послови имају функцију банкарских пласмана, који могу бити краткорочни пласмани (краткорочни кредити за ликвидност, потрошачки кредити) и дугорочни пласмани (дугорочни кредити нпр. стамбени кредит или куповина дугорочних хартија од вредности – портфолио инвестиције).

3.1 Пасивни банкарски послови

Послови мобилизације тј. прикупљања слободних новчаних средстава са финансијског тржишта, могу бити краткорочни и дугорочни.

Карактеристични **краткорочни пасивни банкарски** послови су **депозитни послови** (депоновање средстава код пословне банке).

- **Депозит по виђењу** подразумева средства на текућем рачуну. Она су расположива за власника у било ком тренутку, а могу се користити путем чекова (картица у савременим условима).
- **Штедни депозит** настаје депоновањем новца ради штедње. Средства су за власника расположива у било ком тренутку (може их повући са рачуна кад год то жели) али их не може користити путем чекова.
- **Орочени депозит** представља термински везана средства, а то значи да нису расположива за власника све до истека уговореног рока са банком. Такође, не могу се користити путем чекова.

Око 70% извора банке, тј. њене пасиве чине депозити. Уколико се средства депонују код банке на рок дужи од једне године, говоримо о депозитима дугорочног карактера.

Да би извршиле повлачење средстава са тржишта у кратком року, банке могу **емитовати (издавати) и продати своје хартије од вредности**. То су благајнички записи и сертификат о депозиту.

- Продајом **благајничких записа** банка се обавезује да ће сваком купцу (физичка и правна лица) исплатити њихову номиналну вредност и камату (по уговореној каматној стопи) у уговореном кратком року (најдуже до 270 дана).
- **Сертификат о депозиту** је доказ да је неко лице депоновало новац код банке, па се банка обавезује да ће тај износ исплатити у уговореном року и уз камату, по уговореној каматној стопи.

Да би извршила своје обавезе не време, банка може користити и **краткорочне кредите других банака**.

Дугорочни пасивни банкарски послови се реализују емитовањем и продајом дугорочних хартија од вредности, тј. акција и обвезница. Банке се оснивају искључиво као акционарско друштво, па до свежег капитала долазе емисијом и продајом акција. Најчешће емитују хипотекарне заложнице (врста обвезница) чија емисија је везана за одобравање хипотекарних кредита.

3.2 Активни банкарски послови

Активни банкарски послови су банкарски пласмани, најчешће у облику кредита, а мањим делом у хартије од вредности.

Бројни су **краткорочни кредити**, које правна лица користе за одржавање ликвидности:

- **ломбардни кредит** банка одобрава на основу залога покретности, који може бити: роба, драгоцености, хартије од вредности. Величина кредита је до 80% од вредности залога.
- **контокорентни кредит** је најпознатији кредит за ликвидност. Одобрава се власницима текућег рачуна, и представља негативни салдо на рачуну, тзв. „дозвољени минус“. Корисник кредита закључи уговор са банком који се најчешће односи на период од једне године, и у том периоду када год има потребу, користи средства банке, а да не мора поново да закључује уговор о кредиту. Највећа предност овог кредита је брзина повлачења средстава са рачуна, а мана је висока каматна стопа, тј. цена.

- **есконтни кредит** настаје из поступка есконтовања меница.
- **авални кредит** настаје из поступка авалирања меница.
- **акцептни кредит** настаје из поступка акцептирања меница.

Два основна типа **дугорочних кредита** су:

- **хипотекарни кредит** банке одобравају на основу залога непокретности (кућа, стан, пословни простор, земљиште...), дакле стављањем некретнине под хипотеку. То значи да лице које користи кредит остаје власник некретнине али је не може отуђити (продати) док је под хипотеком. Међутим, уколико корисник кредита не отплати један ануитет (рата + камата) банка раскида уговор о кредиту, и она постаје власник некретнине. Величина кредита је 70% од вредности залога, а рок доспећа за наплату кредита може бити до 30 година.
- **инвестициони кредит** банка одобрава на основу инвестиционог елабората (бизнис план) који тражилац кредита доставља банци, и којим описује како ће употребити новац који добије од банке, тј. У шта инвестира, када очекује да инвестиција почне да доноси профит... На основу тога стручњаци банке процењују кредитни бонитет (кредитну способност) тражиоца кредита, и одлучују да ли да одобре средства. Отплата се може вршити у облику ануитета, али је могућа договор са банком, тако да се отплаћује главни дуг, а на крају периода укупна камата одједном (једнократно), или да се одобри период у коме ће корисник кредита плаћати само камату (грејс период), а када инвестиција почне да одбацује профит, да се почне са отплатом и главног дуга.

3.3 Неутрالي банкарски послови

Најстарији банкарски послови су неутрални банкарски послови. Неутрални банкарски послови су услуге које банке пружају својим клијентима. Због тога је накнада коју наплаћују за ове послове провизија. Она се изражава на два начина: као тарифа (утврђен износ за одређени посао) или као проценат од вредности трансакције коју реализује банка. Ове послове банке у развијеним банкарским системима користе у маркетиншке сврхе, да би задржали постојеће клијенте и да би привукле нове клијенте, па их зато и не наплаћују. Две су групе ових послова:

- посреднички послови (платни промет у земљи и иностранству) и
- комисиони послови.

Комисионе послове банка обавља у своје име а за туђи рачун. То су послови:

- трговања хартијама од вредности за своје клијенте,
- издавањ гаранција,

- издавања акредитива,
- издавање кредитних писама,
- депо послови.

Депо послови су врло уносни за банке, али захтевају и велико улагање банке у трезоре, сефове, касе, системе обезбеђења, јер се они користе за чување свега онога што клијенти банке сматрају својим вредностима (тестаменти, хартије од вредности, драгоцености...).

3.4 Сопствени банкарски послови

Банке се оснивају искључиво као акционарско друштво, што значи да при оснивању морају имати оснивачки капитал (наш Закон о банкама предвиђа постојање цензуса, тј. минималног износа оснивачког капитала који је 10 милиона €). То је сопствени капитал банке којим она располаже, јер иначе ради са туђим капиталом. Сопствени капитал могу да користе за стицање профита, кроз краткорочне и дугорочне сопствене послове:

- куповина и продаја хартија од вредности на берзама,
- оснивање нових предузећа и присвајање њиховог профита,
- куповање делова других предузећа(куповином акција) и присвајање дела профита тих предузећа.

ШЕСТИ МОДУЛ

ЈАВНЕ ФИНАНСИЈЕ

1. Појам и дефинисање јавних финансија

Термин „јавни сектор“ - „економија јавног сектора“ представља економску и финансијску делатност државе. **Јавне финансије за предмет свога изучавања имају финансијску делатност државе и њених органа**, којима је на основу Устава, закона и других прописа поверен задатак вршења одређених функција за које су потребна и одређена новчана средства, односно мора имати одређене приходе којима се финансирају одређене **јавне потребе**.

Наука о јавним финансијама треба да одговори на питање **како, колико и од кога прикупити новчана средства, како извршити њихову расподелу за покриће појединих потреба, како их рационално трошити да би се остварили задаци државе и њених органа**.

Сама реч финансије латинског је порекла и односила се на плаћање. Данашње значење речи финансије настало је много касније и потиче из француског језика а значи финансирати, односно прикупљати новац ради обављања неког посла. Други део ове синтагме, **реч јавне, по правилу значи државне**. Наиме, јавне финансије се најчешће дефинишу као активности државе везане за прибављање јавних прихода и извршење јавних расхода.

Држава је током времена на себе преузела обавезу задовољења потреба које имају шири општи карактер, и решавање оних проблема за које приватни сектор није уопште или није био у довољној мери заинтересован да их оствари и реши.

Обезбеђење неких потреба због саме природе тих потреба, попут одбране, унутрашње безбедности, правде, се свакако неби могло препустити приватном сектору. Имајући у виду мотив остваривања профита, за неке потребе постоји бојазан да се не би финансирале у континуитету или у довољном обиму и на нивоу, ако би се искључиво пружале од стране приватног сектора (образовање, социјално осигурање, пензионо, здравствено и у случају незапослености, изградња комуналне инфраструктуре).

Основни принцип финансијске делатности државе није у прибављању користи појединим приватним лицима, већ **задовољење потреба ширег круга људи**, које имају општи друштвени карактер. Ради финансирања јавних потреба држава користи приходе које остварује принудним путем - **приходи имају принудни карактер** (порези, акцизе, царине). Механизми одлучивања о јавним приходима и расходима битно се разликују од привредне делатности физичких и приватних правних лица. **О висини и врсти јавних прихода, намени и начину трошења одлучује представничко тело - скупштина - парламент**. Висина прихода којом

располажу приватна лица зависи од услова пословања, њихове индивидуалне способности и умешности, а расподела - коришћење истих од одлука самог приватног лица.

У финансијској литератури се срећемо и са термином **јавно добро**. Јавна добра су сва добра која служе за задовољење потреба већег броја људи, и што је врло важно, да се нико не може искључити из потрошње јавних добара. Јавна добра су нпр. разне услуге државе на подручју одбране, судства, образовања, културе, здравства, комуналне делатности, законске регулативе и слично. **Јавно добро мора се понудити и учинити доступним свим корисницима под једнаким условима.** Карактеристично је да **права јавна добра нису предмет понуде и тражње, јер је понуда тих добара недељива, њихово коришћење осигурано је и доступно свим грађанима, нико се не може искључити из употребе јавног добра.** Права јавна добра обезбеђује држава на основу устава и закона и за њих се не утврђују индивидуални корисници. **Типичан пример оваквих јавних добара су државна управа, одбрана, правосуђе и сл. Постоје и неправна јавна добра, као што су просвета, наука, култура, спорт и сл. која се могу продавати на тржишту чију производњу и услове коришћења утврђује држава.**

1.1 Буџет

Опште карактеристике буџета:

- буџет је бројчано упоређење јавних расхода и прихода,
- буџет је оријентација за будући период и има плански карактер,
- буџет мора бити систематски рашчлањен,
- буџет мора бити прегледан, буџет мора бити уравнотежен, а приходи и расходи морају се подударати,
- буџет је бројчано изражен програм владе (земље) и израз мера за решавање државних задатака у политичкој, привредној и социјалној области.

Термин „буџет“ први пут је употребљен у француском законодавству 1806. године да би се њиме означио државни буџет. Реч буџет, чији је корен „bouge“ и „bougette“, француског је порекла, и означавала је кожну торбу. Ова реч продрла је у финансијску праксу Енглеске пошто је добила своје преносно значење. До тога је дошло тако што је министар финансија, приликом подношења захтева парламенту за одобравање средстава, отварао кожну торбу (budget) у којој је носио тај захтев и из ње га вадио, да би га прочитао пред парламентом. Тај поступак назван је „отварањем буџета“ (open the budget), и тако је реч буџет прихваћена у финансијској пракси скоро свих држава. Буџет у приближном облику и обиму у коме се данас налази, иако нешто измењеном с обзиром на функције државе, настао је после победе буржоаске револуције. Пре тога било је покушаја његовог успостављања у Француској и Енглеској, али такви покушаји су само утрли пут правом државном буџету.

Како је буџет комплексан документ, нормално је да има бројне функције. Функције буџета су везане за циљеве које држава жели и планира да оствари кроз једногодишње деловање буџета. Сматра се да су основне функције буџета следеће:

- **политичка функција буџета** огледа се у начину на који се буџет доноси (усваја га Скупштина на предлог Владе, тј. Министарства финансија, а Скупштину чине посланици који су припадници различитих политичких партија) и његовом утицају на све сфере живота, рада и развоја земље,
- **планска функција буџета** садржана је у самој природи буџета, јер буџет представља план прихода и расхода државе за наредну буџетску годину,
- **правна функција буџета** проистиче из саме дефиниције буџета као правног акта. Како се буџет доноси у виду **закона**, то он производи одређене правне последице, тј. права и обавезе,
- **економска функција буџета** је посебно значајна. Она произилази из инструмената које држава користи за остваривање економских циљева преко приходног и расходног механизма. Економске функције и ефекти буџета долазе до изразаја кроз дејство на алокацију ресурса, кроз редистрибутивну и стабилизациону функцију буџета,
- **финансијска функција** буџета последица је усклађивања обима расхода и обима прихода. Ова функција се остварује сталним тражењем равнотеже између прихода и расхода,
- **контролна функција** буџета огледа се у контроли представничког тела над извршном влашћу у фази извршења буџета. Како је буџет у неку руку политички програм владе, преко буџета парламент може да оствари усмеравање и контролу рада државне управе,
- **социјална функција** буџета уз економску функцију је најважнија. Она подразумева обезбеђење средстава за социјалну заштиту, која се односи на лица која нису у стању да сама себи обезбеде егзистенцију, као што су лица са инвалидитетом, деца без родитељског старања..., и социјално осигурање које се односи на средства која су намењена лицима која могу себи да обезбеде егзистенцију а која су тренутно без посла.

Буџет је упоредни преглед прихода и расхода државе у периоду од једне буџетске године. Буџетска година не мора да се поклапа са календарском годином, али код нас је тако. Уколико су приходи већи од расхода постоји суфицит (вишак) буџета, уколико су расходи већи од прихода постоји дефицит (мањак) буџета.

3. Јавни расходи и јавни приходи

3.1 Структура јавних расхода

Посматрањем јавних расхода, са аспекта сврхе која се остварује њиховим трошењем, омогућује се преглед јавних расхода по важности, и лакше се уочавају разлози који доприносе њиховом повећању.

Уобичајено је да се, на основу наведених критеријума, сачини следећа структура јавних расхода:

- расходи државне управе (укључивши и расходе унутрашње безбедности),
- расходи за одбрану (војни расходи),
- расходи судства, тужиластва и правобранилаштва,
- расходи за образовање,

- расходи за културу, физичку културу, спорт и слично,
- расходи за науку,
- расходи намењени за еколошке сврхе,
- расходи за економске интервенције и инвестиције,
- расходи социјалне сигурности становништва.

Расходи државне управе укључују, како личне, тако и материјалне расходе намењене финансирању делатности и рада државног апарата на свим нивоима организованости. Расходи државне управе укључују и не мале расходе намењене органимау унутрашње безбедности (полиција). У зависности од степена развијености демократских институција у држави, а посебно од тога како је држава организована (федеративно или унитарно), висина ових расхода може у знатној мери да варира. Класичан је административни расход који често највише „боде очи“.

Расходи намењени одбрани (војни расходи) у великој мери су под утицајем укупних међународних односа и кретања у свету. Ова врста расхода представља веома значајан део укупних јавних расхода. Постоје дилеме око оцене утицаја ових расхода на укупна привредна кретања. Могу бити веома значајни за привредни развој, било директно (ангажовањем привредних капацитета, смањивањем незапослености, развијањем инфраструктуре), било индиректно (преко посебних подстицаја развоју науке и технике и брзој имплементацији њихових достигнућа и сл.).

У савременим државама **расходи образовања** су значајни по свом обиму. Подизање нивоа образованости и квалификованости становништва има најдиректније утицаје на укупни економски и социјални развој.

Расходи намењени култури, физичкој култури, спорту, разоноди, рекреацији, као и расходи намењени образовању, имају директне утицаје на укупни социјални и економски развој земље.

Расходи намењени науци, релативно су скромни по свом укупном обиму, између осталог и стога што се финансирање науке врши и из других извора, а не само из буџета (мимо јавних расхода). Све савремене државе воде рачуна да фундаментална научна истраживања буду организована и да се помаже имплементација научних достигнућа. Примена достигнућа науке и технике најдиректније утиче на укупан привредни и социјални развој.

Расходи намењени еколошким потребама су међу најмлађим јавним расходима, али имају најизразитију динамику раста. Расходи намењени заштити воде, ваздуха и земље од загађења, као и расходи намењени смањењу радијације и буке су, у многим случајевима постао “интернационални” јавни расходи. Ови јавни расходи треба да обезбеде:

- довољну количину пијаће воде,
- заштиту многих врста животињског и биљног света,
- довољно здраве хране и

- спречавање нарушавања природне равнотеже.

Расходи за економске интервенције и инвестиције су везани за повећану улогу савремене државе у економском и социјалном животу. Ради се заправо о бројним облицима посредне и непосредне државне интервенције у широком спектру економских и социјалних функција. Разним мерама, држава утиче на услове привређивања, повећање извоза, усмеравање инвестиција, бржи развој појединих грана привреде односно региона, промену привредне структуре, реализацију макроекономских стабилизационих програма у случајевима привредне стагнације и рецесије, или било којих других облика поремећаја привредних токова.

Јавни расходи намењени социјалној сигурности становништва су међу највећим у скоро свим савременим државама. Постоје две врсте социјалне сигурности становништва. Прво, **сегмент социјалног осигурања**, обавезно и добровољно, које обухвата три врсте социјалног осигурања:

- пензијско осигурање,
- здравствено осигурање и
- осигурање за случај незапослености.

Друго, разни **облици социјалне заштите** свих оних категорија становништва које из разних разлога нису у стању да обезбеде себи одговарајућу животну егзистенцију (заштити сиромашних, односно за рад неспособних категорија становништва који социјалну и економску сигурност немогу да остваре), расходи намењени социјалном збрињавању старих и болесних, помоћ породицама са већим бројем деце, али и расходи намењени санацији последица елементарних непогода и несрећа.

Постоје бројне врсте овде непоменутих јавних расхода нпр. пружање помоћи другим државама и народима, отплата јавног, домаћег или страног дуга, изградња станова за сиромашне категорије становништва, уређење грађевинског земљишта и слично.

3.2 Облици јавних прихода

3.2.1 Порези

Главне особине и основне карактеристике пореза:

- Порез је **принудно давање**, јер пореског обвезника нико не пита да ли хоће или не, да плати порез. Плаћање пореза је дужност и обавеза коју он мора да изврши, јер у супротном држава ће га натерати силом своје власти да изврши ту своју обавезу. Не извршење ове обавезе у многим земљама представља кривично дело, што значи, ради се о правој државној принуди.
- **Не постоји непосредна противнакнада**, као што она постоји, на пример, у случају плаћања таксе. Међутим, то не значи да код пореза нема никакве противнакнаде трошкова, они морају и треба да служе задовољавању општих друштвених потреба, а то значи постоји одређена противнакнада, само што се она испољава на један посредан начин.

- Порези су **инструмент прерасподеле националног дохотка**, јер држава њиме захвата део новостворене вредности створене у години у којој се врши опорезивање. Опорезивањем држава смањује економску снагу привредним субјектима, како би себи створила финансијска средства која јој омогућују и обезбеђују финансирање њених потреба. Порези су, према томе, изведени приход државе, јер своју економску снагу изводи из економске снаге пореских обвезника. Међу порезе не могу се сврстати они фискални приходи који немају деривативан карактер.
- **Порезима се финансирају јавни расходи**. Једна од кључних карактеристика пореза јесте да се прикупљају у „општем интересу“. Прикупљеним средствима обезбеђује се финансирање јавних расхода, односно обезбеђује се потрошња која је другачија него што би била да је изостала јавна интервенција. Да нема опорезивања свако би задовољавао своје потребе према својим могућностима, међутим, опорезивањем се врши реалокација економских ресурса и обезбеђује финансирање јавних расхода, који су у конкретној држави условљени политичким, културним, историјским и многим другим околностима.
- Порез је **новчано давање**. Порези се у савременим тржишним привредама утврђују у новчаним јединицама и убирају се у новцу. Наравно, историја је пуна примера плаћања пореза у натури и раду. Међутим, постојање могућности да се у појединим случајевима пореска обавеза испуни у натури, само је изузетак који потврђује правило да се савремени порези убиру у новчаном облику.

Порез на добит предузећа у Србији

Порез на добит предузећа егзистира у Србији од 01.01.1992.године. С обзиром да се привреда Србије налази у транзицији порески обвезник је нешто шире дефинисан у односу на решења у пореским системима развијених земаља. Тако да пореског обвезника представљају, поред акционарског друштва, друштва се ограниченом одговорношћу, ортакчког друштва и командитног друштва и друштвено предузеће, јавно предузеће, задруге и друга правна лица која остварују приходе продајом производа на тржишту или вршењем услуга уз накнаду.

Пореску основицу представља опорезива добит која се добија усклађивањем прихода са расходима. Приходи се признају у износима који су исказани у билансу успеха, односно износи прихода од продаје производа, услуга, роба, материјала, финансијски и ванредни приходи. Губици остварени из пословних, финансијских и непословних трансакција могу се пренети на рачун добити из будућих обрачунских периода, али не дуже од десет година. Стопа пореза на добит предузећа је пропорционална и износи 10%.

Значајно смањене пореске основице предвиђено је у случају реинвестирања добити у сопствену делатност (20% улагања у тој години, а неискоришћени део пореског кредита може се пренети на рачун пореза на добит из будућих периода, али не дуже од 10 година). За мала предузећа ова олакшица је још израженија јер износи 40% од извршеног улагања. Такође, се предузећима умањује пореска обавеза за радно оспособљавање, професионалну рехабилитацију и запошљавање инвалидних лица

и нових радника. Утврђивање пореза на добит предузећа врши се решењем надлежног пореског органа, а плаћа се аконтационо, месечно, а коначни обрачун се остварује по подношењу пореске пријаве и пореског биланса на крају године.

Порез на промет

У групи основних пореза који дају битно обележје једном пореском систему налази се порез на промет. То је порез који плаћају сви грађани у једној држави, јер се њиме опорезују сви акти промета који се врше уз наплату. Предмет опорезивања су производи, услуге, права и некретнине. Најзначајнији је порез на промет производа у скоро свим савременим пореским системима.

Опорезивање промета јавило се врло рано у историји, још у старој Грчкој, Египту и Риму, а спомиње се и у финансијској историји Индије и Кине. Данас у многим државама постоји општи порез на промет, који заузима једно од најзначајних места у пореском систему.

У пракси постоје бројни облици пореза на промет, који се међусобно разликују у већој или мањој мери. Најпознатија подела пореза на промет производа је подела према броју опорезиваних фаза прометног процеса, па у том погледу имамо: а) свефазни (брutto и нето) порез на промет, б) вишефазни (брutto и нето) порез на промет и в) једнофазни порез на промет.

Свефазни нето порез на промет (порез на додату вредност - ПДВ)

Некумулативни свефазни (или вишефазни) порез на промет је порез на додату вредност и данас представља најраспрострањенији облик пореза на промет у тужишним привредама. Имају га све земље Европе, све земље ОЕСД-а осим Аустралије и САД, многе државе франкофонске Африке, већина земаља Латинске Америке, Јужна Кореја, Кина, Индонезија, итд. Свој победоносни пут порез на додату вредност је започео крајем шездесетих година овога века, када се отворио проблем избора јединственог пореза на промет у земљама чланицама ЕЕЗ.

Порез на додату вредност (ПДВ) се наплаћује у свакој фази прометног циклуса, али тако да погађа само ону вредност која је у тој фази додата од стране обвезника и коначно погађа крајњу потрошњу. Додата вредност у конкретној фази представља разлику између вредности оутпута, тј. продаје и вредности инпута, тј. набавке у тој фази. Није ни мало лако утврдити износ додате вредности у било којој фази прометног циклуса. Теоретски то је могуће учинити применом индиректне и директне методе. Директна метода (метода сабирања или метода одузимања) због тешкоћа у спровођењу и бројних недостатака се не примењује. Насупрот томе, индиректна метода, која доминира у свим савременим системима ПДВ се састоји, не у утврђивању пореске основице, већ у израчунавању пореске обавезе пореског обвезника. Наиме, обвезник је дужан да обрачуна порез на испоруку добара и на пружање услуга, а затим има право да од тог износа одбије порез који је платио кроз набавну цену. Овај метод се назива и методом фактуре, тј. методом пореског кредита. Примена овог метода доприноси ефикасном сузбијању пореске евазије, јер се заснива на својеврсном ланцу фактура.

Порез на доходак грађана

Опорезивање дохотка физицких лица у Србији регулисано је Законом о порезу на доходак грађана и Законом о изменама и допунама Закона о порезу на доходак грађана.

Порезу на доходак грађана подлезу следеће врсте прихода: 1) зараде; 2) приходи од пољопривреде и шумарства; 3) приходи од самосталне делатности; 4) приходи од ауторских права и права индустријске својине; 5) приходи од капитала; 6) приходи од непокретности; 7) капитални добици и 8) остали приходи. Обвезник пореза на доходак грађана је резидент РС за доходак остварен на територији РС, у другој републици и иностранству, као и нерезидент за доходак остварен на територији Србије. Билансни значај пореза на доходак грађана је значајан, будући да је чини око 11,% укупних буџетских прихода у Србији.

3.2.2 Акцизе

Акцизе су најстарији облик пореза на потрошњу, њиховим увођењем први пут је реализована у пракси идеја опорезивања потрошње. Историјски посматрано основни циљ увођења акциза био је фискални, мада је и данас задржао исти карактер. Да би се овај циљ остварио обухватају се производи широке потрошње као што су: со, нафтни деривати, дуван, алкохол и алкохолна пића, кафа, луксузни производи и сл. Акцизе су специјални порези на потрошњу и у већини земаља јављају се поред пореза на промет.

Пореску стопу акцизе закон утврђује на два начина: у апсолутном износу и применом пропорционалних стопа. У апсолутном износу висина акцизе је утврђена за све производе код којих се као основица узима јединица мере (на пример, за дизел гориво 10.00 динара по литру, за моторни бензин 18.00 динара по литру, за цигарете из групе 19.00 динара по пакли, за пиво 5.00 динара по литру, за виски, цин и коњак 60.00 по литру, за кафу 10.00 динара по килограму, за кухињску со 2.00 динара по килограму). Износ акцизе утврђује се по пропорционалним стопама код оних производа код којих се за основицу узима цена производа. Тако, на пример, на промет луксузних производа, као што су природно драго камење, бисере и сл., плаћа се акциза по стопи од 20%, на коже рептила и природно крзно акцизна стопа је 30%. Такође, је предвиђена индексација, тј. усклађивање акциза датих у апсолутним износима са тромесечном стопом раста цена на мало.

3.2.3 Царине

Царине су облик јавних прихода који се наплаћује приликом прелаза робе преко државне, односно царинске границе. Сам термин царина потиче од речи цар, јер је то био приход који је припадао владару земље којом је управљао. У нашим крајевима који су дуго били под турским ропством употребљавао се назив ђумрук. Приликом плаћања царина до пуног изражаја долази механизам преваљивања. Код плаћања царина долази до раздвајања царинске обавезе од царинског терета. То значи да приликом плаћања царина лице које је законски

утврђено као царински обвезник, није уједно позвано да дефинитивно сноси порески терет, јер ће га превалити на потрошача.

Значај царина са фискалног становишта, нарочито је био изражен у старом и средњем веку. Међутим, данас царине више служе економско-политичким него чисто фискалним циљевима, тако да представљају предмет проучавања у политичкој економији, спољно-трговинској и девизној политици. Као инструмент спољно-трговинске политике, царине могу да делују на формирање и мењање односа трошкова и цена на домаћем тржишту, а преко цена и на увоз и извоз, на равнотежу у трговинском и платном билансу, на запосленост, на убрзање односно успоравање развоја одређене привредне гране или привреде у целини, на потрошњу, итд.

3.2.4 Таксе

Таксе су један од облика јавних прихода, који се јавио још у робовласничким и феудалним државама. Посебно су биле издашан приход средњевековних феудалних држава. **Представљају новчани еквивалент за услуге које чине органи државне администрације или друга јавно-правна тела физичким и/или правним лицима.** Међутим, све већи број савремених држава напушта таксе као врсту јавних прихода и окреће се ка порезима из простог разлога што таксе представљају нееластичан и недовољно издашан облик државних прихода. За разлику од њих, порези су далеко издашнији инструмент способан да се прилагоди коњуктурним кретањима у привреди. С обзиром да представљају самостални инструмент фискалних прихода, таксе имају и своје специфичности:

- она представља противнакнаду за извршену услугу од стране државе, што је значајно разликује од пореза, код којих немамо директну противнакнаду, јер порески приходи служе за финансирање општих потреба;
- државни орган или тело услуге пружа правним и/или физичким лицима, по правилу, само на њихов захтев. Наиме, лице које плаћа таксу слободно доноси одлуку да ће се користити услугом државног органа или неће. Међутим, код регистрације моторног возила реч је о релативној добровољности у плаћању такси;
- висину таксене обавезе једнострано утврђује надлежни државни орган;
- таксе се плаћају за услуге нематеријалне природе.

3.2.5 Доприноси

У најновијој грађанској финансијској теорији доприноси као термин и као финансијски институт система јавних прихода, све мање се сусреће, готово да ишчезава. Али је зато све наглашеније наступање једног сличног фискалитета, који се јавља под називом **парафискалитет или парафискални приходи, где су сврстани и доприноси.** Ако имамо у виду основне карактеристике парафискалитета, онда ћемо лако закључити да ту данас можемо груписати и доприносе. У теорији преовладава мишљење да парафискалитети имају следећа обележја:

- намена трошења парафискалитета унапред је утврђена, они су дестинирани јавни приходи;
- обавеза плаћања парафискалних давања није утврђена прописима државног органа;
- парафискалитети нису приходи државног буџета, односно не билансирају се у државном буџету;
- обавеза плаћања парафискалитета терети одређени круг корисника који су повезани неким заједничким економским, социјалним и другим интересом.

Доприноси имају извесне сличности са порезима и таксама. Порезима су слични по принудном карактеру плаћања, представљају новчана давања и слични су по облику и техници наплате. Таксама су блиски по томе што се ради о некој личној користи која се очекује, било посредно или непосредно, при плаћању доприноса.

3.2.6 Накнаде

Накнаде представљају новију врсту јавних прихода, чија је појава мотивисана потребом решавања одређених економских циљева. Имају следеће карактеристике:

- представљају врсту парафискалних прихода;
- дефинишу се као дестинирани јавни приходи;
- висина накнаде представља еквивалент трошкова одржавања и унапређења употребних својстава тих добара;
- немогуће је индивидуализирати степен коришћења ових добара;
- плаћају их само одређене категорије обвезника и
- по правилу нису само приход буџета јавно-правног тела.

Код нас је Закон о јавним приходима и јавним расходима из 1991.године по први пут увео накнаде у систем јавних прихода. Тада су установљене: 1) накнаде за коришћење добара од општег интереса; 2) накнаде за коришћење градског грађевинског земљишта и 3) накнаде за коришћење комуналних добара од општег интереса.

Накнаде за коришћење добара од општег интереса могу се увести као накнаде за коришћење вода, шума, путева, земљишта, природног лековитог фактора и рудног блага.

Накнада за коришћење градског грађевинског земљишта утврђује се одлукама градова, односно општина. Висина накнаде утврђује се посебно за групу станова, а посебно за групу делатности: производња, занатске, личне и друге делатности, трговина и угоститељство и остале делатности. Ову накнаду плаћају непосредни корисници према квадратном метру стамбеног, односно пословног простора, тј. по квадратном метру земљишта које се користи за одговарајућу делатност. Приход је буџета општине, односно града.

Накнада за коришћење комуналних добара од општег интереса у надлежности је локалних колективитета. Нпр. према Одлуци Скупштине града Београда комуналним добрима од општег интереса сматрају се: улице, тргови, објекти јавне расвете, аутобуске и железничке станице, паркови, зелене и рекреативне површине,

отворене плаже и сл. Плаћа се на лична примања, нето приход од делатности, нето приход од ауторских права, патената и техничких унапређења и катастарски приход од пољопривреде и шумарства.

3.2.7 Остали јавни приходи

Групација осталих прихода је доста хетерогена. Најзначајнији од њих су:

- **Доменски приходи** су приходи које држава остварује на основу својинског располагања имовином. Могу се остваривати продајом имовине, давањем у закуп или њеним коришћењем. У средњем веку су били основни извор прихода феудалне државе. У савременим државама не представљају значајан извор прихода.
- **Приходи државних установа** остварују се од делатности државних установа, као што су установе културе, образовања, науке, здравства, итд. Реч је о приходима од продатих улазница, школарина, пратиципација за коришћење здравствених услуга, итд. Ови приходи су недовољни за финансирање напред наведених установа, тако да се њихово финансирање претежно остварује из буџета.
- **Приходи јавних предузећа** су најиздашнији приходи ових предузећа. Оснивање ових предузећа врши се на основу финансијских, економских и социјално-политичких мотива и разлога. Финансијски разлог долази до изражаја код монополских предузећа, али је он данас од секундарног значаја. Економски мотиви се јављају у оним привредним секторима где приватна иницијатива нема интереса и код оних активности које захтевају крупна финансијска улагања. У савременим условима најдоминантнији разлог оснивања државних предузећа је социјално-политичке природе (заштита здравствених интереса становништва, пожељних популационих и демографских трендова, решавање комуналних проблема, итд.).
- **Приходи од поклона, легата и напуштене имовине** припадају групи специфичних прихода. Поклони или донације заслужују пажњу због патриотског и хуманог поступка поклонодавца. Правна и физичка лица приступају овим радњама у време санација катастрофалних елементарних непогода, у току и након рата, итд. Поклони могу бити у натури и новцу. Легат се од поклона разликује по томе што је он дестинирани приход. Користи се искључиво за намене које је одредио легатор. Примери су Нобелова награда, Вукова задужбина, Теслина фондација, итд.
- Приходи по основу **концесионих накнада** настају по основу давања права на коришћење и експлоатацију одређеног општег добра физичком или правном лицу, домаћег или страног порекла. Ова врста прихода позната је у пракси многих развијених, а посебно недовољно развијених земаља.
- **Приходи остварени у процесу приватизације** представљају значајан извор прихода и развијених и транзитомних економија, јер је процес приватизације светски процес који је захватио преко 100 земаља. Ови приходи се остварују како продајом предузећа, тако и продајом акција које се налазе у поседу државних предузећа.

- **Приходи од емисије новца** долазе до изражаја у условима дефицитарног буџетског финансирања. Наиме, код земаља у развоју и транзицији недостатак средстава у буџету покрива се емисијом нових новчаница код централне банке. Међутим, пракса показује да је коришћење овог метода за обезбеђење недостајућих средстава веома погубно за националну економију и вредност домаће валуте. Зато држава мора бити веома обазрива код примене ове врсте прихода.
- **Јавни зајам** представља финансијски инструмент који у себи укључује и елементе прихода и елементе расхода. У тренутку закључења зајам је приход државе, а у тренутку доспећа за враћање он се јавља као јавни расход. Пошто се највећи број јавних зајмова уписује уз обавезу враћања главнице и камате, можемо као једну од карактеристика истаћи и камату, али не као општу особину, јер постоје и бескаматни кредити (зајмови). Јавни зајам се не може сматрати правим јавним приходом, као што су то дажбине и доменски приходи, јер зајмови представљају антиципирање прихода. Државни зајам враћа се из средстава која држава прикупи правим јавним приходима. Зато се зајмови не могу сматрати дефинитивним приходима, као што су то прави јавни приходи. Међутим, између зајма и дефинитивних прихода (дажбина) постоји веома чврста корелативна веза, с обзиром на то да је немогуће реализовати зајам без дажбина из којих држава, иначе враћа зајам. Због ове своје особине, јавни зајам је дефинисан као метод распоређивања јавног терета кроз време.

